

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas un psiholoģijas fakultāte
Psiholoģijas nodaļas

Psiholoģijas maģistra studiju programmas
Studente **Inga Dreimane,**
Stud. apl. Nr. Psih010083

Maģistra darbs

**BĒRNU UN VECĀKU VĒRTĪBU SAKRITĪBA UN SAVSTARPĒJĀ VĒRTĪBU
ATPAZĪŠANA SAISTĪBĀ AR ĢIMENES EMOCIONĀLĀ KLIMATA
RAKSTUROJUMU.**

Darba vadītājs:
Asoc.prof., Dr.psych. Ivars Austers

Rīga 2007

Saturs

Saturs	1
Rezumējums	2
Abstract.....	3
Teorētiskā daļa.....	4
Vērtību jēdziens Švarca teorijas skatījumā.....	4
Ģimenes stratēģijas vērtību nodošanas procesā.....	7
Bērnu un vecāku vērtību sakritība	10
Vecāku un bērnu savstarpējā vērtību atpazīšana	12
Ģimenes emocionālā klimata saistība ar vērtību sakritību un atpazīšanu.	14
Metode.....	18
Pētījuma dalībnieki.....	18
Instrumentārijs.....	19
Procedūra	21
Rezultāti.....	21
Iztirzājums	29
Literatūras saraksts	34
Bibliogrāfija.....	37
Pielikumi.....	38

Rezumējums

Maģistra darba pētījuma ietvaros tika pētīta bērnu un vecāku vērtību sakritība un savstarpējo vērtību atpazīšanas precizitāte saistībā ar ģimenes emocionālā klimata raksturojumu. Pētījuma mērķis bija noskaidrot, vai pastāv atšķirības vērtību sakritības rādītājos starp bērniem un mātēm starp ģimenēm ar atbalstošu, formālu un konfliktējošu emocionālo klimatu. otrs pētījuma mērķis bija noskaidrot vai pastāv atšķirības bērnu atpazītajās māšu vērtību precizitātes rādītājos starp ģimenēm ar atbalstošu, formālu un konfliktējošu emocionālo klimatu, un aplūkot kādas ir atšķirības māšu atpazītajās bērnu vērtību precizitātes rādītājos starp ģimenēm ar dažādu emocionālo klimatu.

Pētījumā piedalījās kopā 143 ģimenes: grupā ar konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu bija 31 ģimene, ar formālu emocionālo klimatu – 68 ģimenes un ar atbalstošu emocionālo klimatu bija 44 ģimenes. No ģimenes piedalījās mātes un vecākie vai vienīgie bērni vecumā no 16 – 18 gadiem. Māšu vecums ir 37 līdz 55 gadi.

Izmantotās metodes ir „Ģimenes locekļu emocionālās ekspresivitātes aptauja” (Family Expressiveness Questionnaire) un Švarca vērtību portretu raksturojumu aptauja (Portrait Values Questionnaire)

Pētījuma rezultāti parādīja, ka nav saistības starp vecāku un bērnu vērtību sakritību un ģimenes emocionālo klimatu. Bet ir saistība starp savstarpējo vērtību atpazīšanas precizitāti un ģimenes emocionālā klimata raksturojumu.

Atslēgas vārdi: ģimenes emocionālais klimats, vērtības, jaunieši, vecāki, vērtību sakritība, vērtību atpazīšana.

Abstract

The study of children and parents values congruence and values recognizing is the subject of this paper. The aim of this investigation is to clarify is there any relationship between values congruence between parents and children and family emotional climate. The second aim of this investigation is to clarify is there any relationship between children ability to recognize parents values and family emotional climate and have any relationship between family emotional climate and mothers ability to recognize childrens values.

In research participated 143 families: in group with supportive emotional climate was 44 family, with formal emotional climate was 68 family and with conflicting emotional climate was 31 family. From families taked parte in research mothers and oldest or onliest children in age 16 – 18.

To collect research data was used Family Expressiveness Qestionnaire and Portrait Values Questionnaire.

Main finding was, that there is no relationship between children and parents values congruence and family emotional climate. But there is relationship between ability to recognize other generations values and family emotional climate.

Key words: family's emotional climate, values, values congruence, values recognizing, youth, parents.

Teorētiskā daļa

Latvijā arvien vairāk uzmanības tiek pievērsts ģimenei un tajā notiekošajiem procesiem, kā arī, kas ir tās resursi un kas ir galvenās problēmu jomas. Daudzi jaunieši uzsver, ka vecāki viņus nesaprot un šāda attieksme tiek pausta arī no vecākiem. Līdz ar to rodas nepieciešamība izvērtēt, kas ir galvenie ietekmējošie faktori, kas ietekmē savstarpējo vecāku un bērnu komunikāciju un kas ir tās lietas, ko katrs vēlas prezentēt un sagaida, lai otrs spētu atpazīt. Viena no lietām, kas izpaužas ikdienā un attiecībās ir mūsu pašu vērtības un spēja tās prezentēt tā lai, tās otrs varētu atpazīt. Tādēļ ir svarīgi runāt par vērtībām, kuras paši kultivē un kādas atpazīst citos cilvēkos, vai ģimenē valdošais emocionālais klimats ir saistīts ar vērtību atpazīšanu. Līdz ar to, iespējams, parādoties šādai saiknei, mainot vienu, ir iespējams mainīt arī otru. Proti, mainot emocionālo klimatu, mainās vērtību sakritības un atpazīšana un otrādi.

Vērtību jēdziens Švarca teorijas skatījumā

Vērtības mūsdienu sabiedrībā tiek izmantotas kā standarti, atskaites punkti gan cilvēka uzvedībai, gan viņa mērķiem. Saskaroties divām vai vairākām grupām, indivīdiem, tiek salīdzināti gan katras grupas mērķi, gan darbības principi, vērtības tai skaitā, lai izvērtētu turpmākās sadarbības raksturu un iespējamību. Vērtības kā audzinošs līdzeklis un uzskates materiāls tiek izmantots gan skolā, gan ģimenē, gan arī citos sabiedrības procesos (politika, reliģija, sports un attieksme pret dažādām minoritātēm, utt). (Sagiv & Schwartz, 2000). To realizācija tiek veikta caur mūsu uzvedību, rīcību dažādās ikdienas un ārkārtējās situācijās. Kā arī vērtējot cilvēka uzvedību, uzskatus, utt. mēs it kā atpazīstam vērtības, kuras cilvēkam varētu būt svarīgas un aktuālas.

Viena no zināmākajām vērtību teorijām ir Švarca (Schwartz, 1992) vērtību teorija, kurā apskata gan pašas vērtības un to savstarpējā mijiedarbība, gan to ietekmi un izpausmi ikdienā. Šī autora teorija un piedāvāta vērtību aptaujas metode tiks izmantota šajā darbā pētījuma veikšanā. Autors (Schwartz, 1992) vērtības saista ar mērķiem, vadošajiem darbības principiem, uz kuriem balstīt savu sociālo uzvedību, attieksmi, utt. Ir noteiktas vērtību grupas, kas parādās daudzās kultūrās un lielākajai daļai indivīdu, tomēr izdzirdot vārdu „vērtība” katram indivīdam ir savi priekšstati, kā pirmos iedomājoties sev emocionāli nozīmīgākās vērtības. to, kas pašam ir svarīgs vai emocionāli nozīmīgs, uztver kā nozīmīgākās vērtības, savukārt citas vērtības, kuras nav emocionāli nozīmīgas, nereti pat netiek atzīmētas. Savukārt daudzas vērtības, kuras ir savstarpēji līdzīgas vai arī pat ļoti dažādas, tiek novērtētas līdzīgi, pat vienādi. Šādās situācijās ir svarīgi izvērtēt, kuras vērtības tomēr ir nozīmīgākas un kuras

mazsvarīgākas. Tieši izanalizējot vērtību savstarpējo mijiedarbību un nozīmīgumu, cilvēks var plānot savu uzvedību, veidot attiecības, kā arī uzstādīt noteiktus mērķus, prezentēt sevi apkārtējiem. Varētu teikt, ka vērtību gradācijas un rangi ir svarīgākie to atspoguļojumā. (Schwartz, 2006).

Veicot plašus pētījumus un cenšoties saprast vērtību struktūru, Švarcs (Schwartz, 1992) ir izdalījis vairākus vērtību raksturlielumus, kas nosaka to ietekmi un nozīmi. Un tie ir: 1) vērtības ir noteiktas pārlicības, kuras balstās uz emocionālām, sarežģītām idejām, nevis uz objektīviem faktiem. 2) vērtības ir motivējoši konstrukti, kas ir attiecināmi uz vēlamo mērķi, kuru vēlas sasniegt. 3) vērtības ieziet ārpus specifisku darbību un situāciju robežām. Tās ir abstrakti mērķi. 4) vērtības veicina situāciju, cilvēku un rezultātu atlasī vai novērtējumu. Vērtības veido standartus un kritērijus. 5) vērtību nozīmīgumu nosaka to svarīgums indivīdam vai grupai. Vērtību sistēma tiek veidota tāda, lai tā raksturotu un atspoguļotu cilvēka, grupas individualitāti. Kā redzams, vērtības ir daļa no cilvēka personības struktūras, kas palīdz veidot un noturēt noteiktas attieksmes pret sevi un citiem, nosaka cilvēku darbību un izpaužas kā aktīvi, apzināmi konstrukti.

Vērtības izpaužas jebkurā nozīmīgā cilvēka, grupas darbības procesā, attiecībās, īpaši, ja šī grupa vai persona ir emocionāli nozīmīga. (Knafo & Assor, 2002).

Iepriekš minētie raksturlielumi ir novērojami visiem Švarca (Schwartz, 1992) izdalītajiem vērtību tipiem, tomēr tālākās to izpausmes un realizācija ir ļoti dažādas, aptverot dažādas sociālās, kulturālās grupas, dažādus mērķus un darbības principus. Autors ir izdalījis 10 vērtību tipus – grupas, kuras raksturo gan cilvēka mērķus, gan uzvedību un pārlicības.

Pašnoteikšanās – domu un rīcības brīvība: neatkarība izvēloties, radot, realizējot.

Stimulācija – tieksmās pēc notikumiem, kas ietver azartu, visu jauno, izaicinājumu.

Hedonisms – patika un apmierinājums pavadot laiku vienatnē.

Panākumi – personiskie sasniegumi, demonstrējot savu kompetenci sociālo standartu ietvaros.

Vara – sociālais status un prestižs, cilvēku kontrolēšana, dominēšana pār citiem.

Konformisms – darbību un impulsu ierobežošana, kas varētu ievainot citus un pārkāpt sociālās normas un gaidas.

Tradīcijas - pieķeršanās vērtībām un idejām, kas paustas kultūras vai reliģijas tradīcijās.

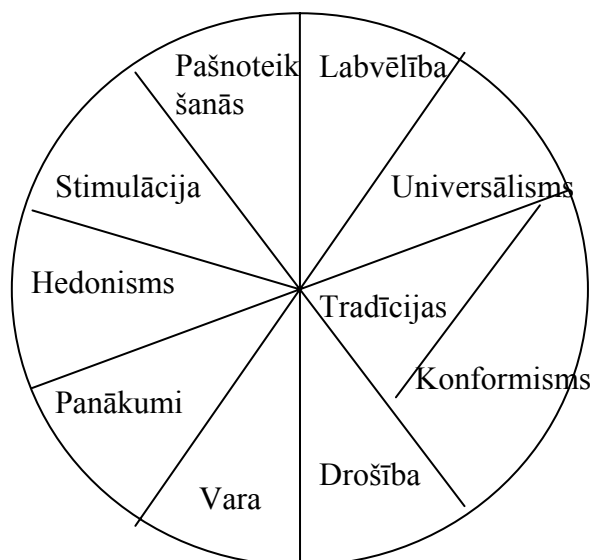
Labvēlība – saglabāt un paaugstināt to cilvēku labklājību, ar kuriem ir biežs personisks kontakts.

Universālisms – sapratne, atzinība un tolerance, aizsargātība pret apkārtējiem cilvēkiem un vidi.

Katrs vērtības tips ietver sevī noteiktus uzvedības standartus, pieņēmumus, uz kuriem balstās attiecību veidošanās.

Vērtības iekļaujas gan ikdienas aktivitātēs, gan veidotajās attiecībās. Cilvēkiem ir vēlme piederēt pie grupas, arī veidojot attiecības ir svarīgi, lai vērtības tiktu pieņemtas un tās veidotu tālāko saskarsmi. Vecāku bērnu attiecībās ir aktuāli, kādas vērtības tiek paustas, kā prioritāras, bet kādas tiek novērtētas, kā mazsvarīgas vai ģimenei nepiederīgas, nepieņemamas. Kā skaidro viens no pazīstamākajiem attīstības psiholoģijas pētniekiem Ēriksons (Erikson, 1968), tad stabila un nobriedusi vērtību sistēma ir svarīga daļa identitātes formēšanās procesā. Arī citu autoru (Goodwin, Costa & Adon, 2004) veikto pētījumu rezultāti uzrāda, ka vērtības ietekmē cilvēka psiholoģisko labklājību un paštēla redzējuma attīstību. Autori min, ka tādas vērtības kā pašnoteikšanās, universālisms, labvēlība ietver sevī aktivitātes un redzējumus, kas veicina cilvēka psiholoģisko labklājību. Savukārt tādas vērtības kā konformisms, drošība veicina grupas viedokļa ietekmi uz cilvēka psiholoģisko labklājību, padarot to pašu par sevi nestabilu un nedrošu. Arī Bandura (Bandura, 1991 kā minēts White & Matawie, 2004), viens no pazīstamiem psiholoģijas pētniekiem, atzīmē, ka vērtības ir daļa no morāliem standartiem, kas veido cilvēka labklājības izjūtu, pašvērtējumu. Līdz ar to paužot, saskatot vērtības ģimenē, tās ietekmē personības struktūras veidošanos, ietverot iekšēju harmoniju vai konfliktus, attīstoties ģimenei pieņemamā vai nepieņemamā virzienā.

Cilvēka personības uzbūvē, attiecībās ar apkārtējo sabiedrību svarīgas ir ne tikai konkrētas vērtības, bet svarīgas un nozīmīgas ir vērtību savstarpējās attiecības (Schwartz, 2004). Autors visus vērtību tipus ir izvietojis noteiktā sistēmā: blakus esošās vērtības ir savā starpā papildinošas un uz sadarbību vērstas, savukārt pretēji novietotās vērtības savā starpā konfliktē (skatīt attēlu Nr. 1). Līdz ar to ir ļoti nozīmīgi, ka indivīds spēj atrast tās vērtības, kuras ir svarīgas pašas par sevi un kuras palīdz sasniegt izvēlētos mērķus, veidot attiecības ar kādas noteiktas grupas cilvēkiem. Savukārt, ja indivīdam nav skaidrības starp savām vērtībām, tad tie izpaužas kā iekšējie konflikti, kuri realizējas ikdienas uzvedībā un arī attiecības ar apkārtējiem, kā arī ir svarīgi, ka apzinātās un izvēlētās vērtības spēj savā starpā sadarboties, palīdzot izvairīties no iekšējiem konfliktiem, rīcības apmulsuma, veicinātu mērķu sasniegšanu, attiecību harmoniju un personības attīstību.

Attēls Nr. 1 Švarca vērtību tipi

Vērtību apzināšanās un pieņemšana notiek cilvēkam pieaugot, iegūstot pieredzi gan ģimenē, gan ārpus tās. Tā kā ģimene ir grupa, kuru veido emocionāli noturīgas savstarpējās attiecības, tad vērtību mijiedarbība ir ļoti spēcīga.

Kopsavilkums

Vērtības piedalās gan cilvēka personības attīstībā, gan arī mijiedarbības procesā ar apkārtējo vidi, veidojot attiecības, pilnveidojot un realizējot sevi dažādos sabiedrības procesos. Švarcs vērtības saista ar cilvēka mērķiem, vadošajiem darbības principiem, uz kuriem balstīt savu sociālo uzvedību, attieksmi, utt. autors ir izdalījis vairākus vērtību tipus, kuri ir sastopami daudzās kultūrās, kā arī cilvēka personības uzvedībā. Starp vērtību tipiem veidojas savstarpēja mijiedarbība, kura ir līdzsvarojosa vai konfliktējoša, ņemot vērā katra vērtības tipa iekļautos komponentus un tās nozīmīgumu cilvēka vērtību sistēmā.

Ģimenes stratēģijas vērtību nodošanas procesā.

Ģimene tiek definēta kā noslēgta grupa, kurā notiekošie procesi dod unikālu ieguldījumu indivīda morālajā attīstībā, kuru veido emocionālais un atbalstošais vai neatbalstošais klimats starp ģimenes locekļiem. (White & Matawie, 2004, 219).

Kā vienu no morālās identitātes attīstības lielumiem izdala vērtības, kuras darbojas kā kritēriji morālo problēmu risināšanā. Jau iepriekšējā nodaļā minēju autorus, (Erikson, 1968; Goodwin, Costa & Adon, 2004) kuri uzsver vērtību lomu psiholoģiskās labklājības nodrošināšanā, kā arī identitātes attīstībā. Līdz ar to varētu teikt, ka ģimenē notiekošie procesi nodrošina noteiktu vērtību pieņemšanu un to ietekmi uz jaunieša personības attīstību. Vērtību

nodošana nākošajai paaudzei notiek vairākos līmeņos (Dawson & Shaw, 2001): 1) tūlītējais līmenis, respektīvi, atbalsts un atzinība, ko bērns iegūst no vecākiem konkrētās situācijās, kad ir realizētas vecāku aizstāvētās vērtības. 2) tālejošākais līmenis, kad ir vēlme nostiprināt vecāku skatījumā svarīgākās vērtības, uz kurām vajadzētu balstīt tālāko dzīvi un darbību. Autori uzsver, ka vecākiem svarīgi ir visi ģimenes locekļi, bet jo īpaši bērni, kuriem cenšas iemācīt sev svarīgākās vērtības. Arī citi autori (Vermulst & Lanz, 2001; Holden, 1995; Chang, 2002, Walker & Thompson, 2005) vecākus raksturo kā mediatorus starp bērnu un apkārtējo vidi (skolu, kaimiņiem, sabiedrību) tā satikšanās brīdī, kā arī vecāki ir aktīvi iesaistīti vērtību uztveres procesā, kad bērns saņem informāciju par vērtībām, kuras ir svarīgas ārpus ģimenes.

Vērtību skaidrošana un nodošana nākošai paaudzei tiek raksturota kā aktīva savas attieksmes un pārliecību paušana noteiktas situācijas kontekstā. Šo autoru (Walker & Thompson, 2005) raksturojumu varētu salīdzināt ar citu autoru (Dawson & Shaw, 2001) izdalīto pirmo jeb tūlītējo vērtību nodošanas līmeni, kad vecāki reaģē noteiktās ikdienas situācijās, kurās tieši vai netieši ir iesaistīti bērni. Bet kā uzsver autori (Walker & Thompson, 2005), lai vērtības tiktu nodotas nākošai paaudzei, vecāku rīcībai ir jābūt aktīvai, bet ne pasīvai. Šajā gadījumā nav tik svarīgs veids vai audzināšanas stils, kādā vērtības tiek paustas, svarīgāks ir fakts, ka vecāki bijuši aktīvi. Savu aktivitāti vecāki pauž ne tikai ar attieksmes palīdzību, bet arī līdzdarbojoties dažādās situācijās, kurās bērni ir gan aktīvi dalībnieki, gan liecinieki un novērotāji. Tādā veidā vecāki palīdz bērniem labāk saprast, ka vērtības tiek iekļautas uzvedības realizēšanā. Uzvedības novērošana palīdz atpazīt citu vērtības, kā arī parādīt savējās.

Ir autori, kas uzsver, ka nozīme ir ne tikai aktīvai rīcībai vērtību paušanā no vecāku puses, bet arī veidam, savstarpējām attiecībām, kurās vērtības tiek iesaistītas vecāku – bērnu attiecībās. (Boehnke, 2001 kā minēts Chang, 2002; Kwak, 2003). Ģimenē tiek kultivētas vērtības, kuras ir īpaši svarīgas pašiem vecākiem. Bet tas nav iespējams, kā uzskati autori, ja bērniem ir pretestība identificēties ar saviem vecākiem, viņu vērtībām. Citu autoru (Knafo & Schwartz, 2003) veiktā pētījuma rezultāti liecina, ka jaunieši, kuriem ir distancētas attiecības ar vecākiem, vairāk raksturojamas kā vēsas un pasīvas, necenšas identificēties ar savu vecāku vērtībām, bet meklē kādu grupu, cilvēku ārpus ģimenes, ar kuru veidot ciešāku saskarsmi un pārņemt to vērtības. Savukārt augsta vecāku vērtību pieņemšana ir raksturīga jauniešiem, kuri attiecības ar vecākiem raksturo kā emocionāli siltas un ciešas, atbalstošas. Kā skaidro autori, vērtību pārņemšana otrā tipa attiecībās, iespējams, ir tādēļ, ka vecāki vairāk izskaidro savu nostāju un vērtības, līdz ar to bērniem tas ir skaidrs. Kā arī savstarpēji nav nekādu konfliktu, kuri rosinātu jauniešos vēlmi pretnostatīt sevi vecākiem un postulēt vērtības, kuras konfliktē

ar vecāku vērtībām. Savukārt jaunieši, kuru attiecības ar vecākiem ir formālas, saņem daudz mazāk skaidrojums no vecākiem, līdz ar to nav skaidra to nozīme viņu dzīvē. Līdztekus šīm divām grupām, autori ir izdalījuši trešo grupu, kurās ietilpst jaunieši, kuru attiecības ar vecākiem ir konfliktējošas. Šīs grupas jaunieši, autoru skatījumā, saņem vērtību skaidrojumu no vecākiem, tomēr savstarpējo konfliktu dēļ ir tendence šīs vērtības noraidīt, to vietā liekot citas. Šie autoru rezultāti sasaucas ar jau iepriekš minētu aktīvo pozīciju vērtību pārmantošanā no vecāku puses. Bet svarīga ir ne tikai aktīvas rīcības esamība, bet arī rīcības veids, vai tas ir bērnam pieņemams un atbalstošs vai konfliktus veicinošs.

Autori (Walker & Thompson, 2005) ir izdalījuši vairākas aktīvās stratēģijas, kā vecāki cenšas saglabāt sev svarīgās vērtības arī nākošajā paaudzē, esošajās un nākotnes situācijās: 1) *norobežošanās* – ģimene stingri norobežojas no vides, grupām, kurās kā prioritārās ir ģimenei pretējas, nepieņemamas vērtības. Vecāki skaidro saviem bērniem kādēļ ir šāda norobežošanās, līdz ar to arī bērni turpina tādu pašu uzvedības stratēģiju savu vērtību saglabāšanā. Ģimene kontrolē un rūpīgi izvēlas atpūtas veidus, rīcības plānus, laika sadalījumu. Lielā mērā personības intereses tiek pakļautas vērtību saglabāšanai, tomēr tai pašā laikā tiek meklēti veidi, kā apliecināt sevi, saglabājot ģimenes vērtības, kuras lielā mērā ir raksturīgas kultūrai, kurai viņi jūtas vai ir piederīgi. 2) *sagatavošanās* – ģimene jau iepriekš gatavojas situācijām, kad viņu vērtības nonāks konfliktā ar situācijas, citu cilvēku, sabiedrības vērtībām. Jaunieši iemācās aktīvi aizstāvēt sev svarīgās vērtības. tiek aktīvi diskutēts par pieņemtiem lēmumiem, morāles standartiem, kā arī meklētas iespējas, izmantojot atpūtu, darbu, izglītošanos, utt., kā iekļauties vidē, realizēt savas intereses un saglabāt vērtības. 3) *kompromiss* – vecāki ļauj saviem bērniem izvēlēties sev aktuālās vērtības ar noteikumu, ka tiek saglabātas noteiktas ģimenes vērtības un vecāku kontrole. Šī stratēģija balansē starp vecāku kontroli un pusaudžu autonomijas attīstību, dodot iespēju pašiem jauniešiem būt elastīgākiem pret citām grupām un noteikumiem. Šajā ģimenē kā prioritāte tiek izvirzīta katra intereses, tai pašā laikā saglabājot tiesības uz savām interesēm. Būtiska loma, lai saglabātos pozitīvs emocionālais klimats ģimenē, ir savstarpējam atbalstam un cieņai. 4) *piekāpšanās* – vecāki izvēli par vērtības svarīguma noteikšanu pilnībā atstāj savu bērnu ziņā. Šajā gadījumā galvenais ir savstarpēja atbalsta esamība un iespējas saglabāt ģimenes aktivitātes, vērtības. Šīs stratēģijas ir daļa no savstarpējām attiecībām, emocionālā klimata. Bet, kā piezīmē autori, vecāki neizmanto tikai vienu no stratēģijām. Tiek izmantota gandrīz visas, tikai dažādas intensitātes līmeņos, tas ir atkarīgs no tā cik svarīga ir katra konkrētā vērtība. Bet ja vecāki ir aktīvi, emocionāli iesaistīti attiecībās ar bērniem tad sev svarīgākās vērtības viņi daudz aktīvāk nodod arī saviem bērniem, jo ir paši daudz vairāk emocionāli iesaistīti, zemākās vērtības atstājot pašu bērnu izvēles ziņā.

Kopsavilkums

Ģimene tiek aplūkota kā noslēgta grupa, kurā notiekošie procesi dod unikālu ieguldījumu indivīda morālajā attīstībā, kuru veido emocionālais un atbalstošais vai neatbalstošais klimats starp ģimenes locekļiem. Vecāki vērtību nodošanu nākošajai paaudzei saskata vairākos līmeņos: tagadnes līmenis, kas izpaužas ikdienā, un tālejošais līmenis, kurā iekļaujas cilvēka skatījums uz pasauli, cilvēkiem, attiecībām un sevi. Vērtību nodošana nākošajai paaudzei var notikt pasīvi vai aktīvi, šīs stratēģijas iedalot vairākos veidos: norobežošanās, sagatavošanās, kompromiss un piekāpšanās. Katrs stratēģijas veids ietver vecāku darbības raksturojumu, vecāku elastību pielāgojoties apstākļiem, kā arī bērnu līdzdalību un atbildības uzņemšanos brīdī, kad sastopas ar apkārtējās vides vērtībām.

Bērnu un vecāku vērtību sakritība

Švarcs (Sagiv & Schwartz, 2000) vērtību kongruenci starp dažādām cilvēku grupām skaidro, kā svarīgāko vērtību tipu sakritību vai līdzību. Ja divās respondentu grupās kā svarīgākās vērtības tiek atzīmētas, piemēram, universālisms, drošība un tradīcijas, neatkarīgi no savstarpējā izvietojuma, tad varētu teikt, ka starp abu grupu vērtībām ir vērojama sakritība, līdzība. Tāda pati vērtību līdzība vai nesakritība ir vērojama arī vecāku un bērnu attiecībās.

Par divu ģimenes paaudžu vērtību līdzību sāk runāt, kad bērni ir sasnieguši jauniešu vecumposmu. (Kwak, 2003, Kaur & Jaswel, 2005). Autoru skaidrojumā līdz jauniešu vecumposmam bērni vēl pilnībā neapzinās sevi kā individualitātes, bet gan spēcīgi identificējas ar vecākiem, vai kādas citas grupas pārstāvjiem. Savukārt jauniešu periodā cilvēks sāk apzināties sevi kā indivīdu, un šajā periodā, autoru skatījumā, var vērot vecāku bērnu vērtību sakritību. Lielā mērā ģimenes paaudžu savstarpējo vērtību sakritību skaidro ar to, ka ģimene pieder vienai kultūrai (Lanz, Scabini, Vermulst & Gerris, 2001; Kwak, 2003). Tomēr, kā atzīmē iepriekšminētā autoru grupa, vērtību sakritību ietekmē arī ikdienā notiekošie procesi, kuri indivīdam ir svarīgi un emocionāli nozīmīgi, tai skaitā ģimene.

Ir vairāki pētījumi, kas aplūko vecāku un bērnu vērtību sakritību, ņemot vērā kultūras ietekmi. (Knafo & Assor, 2004; Wilson, 2005; Verkyten & Pouliazi, 2003). Kā parāda viens no pētījumiem (Verkyten & Pouliazi, 2003), tad atrodoties ģimenei citā kultūrvidē, joprojām saglabājas tās vērtības, kas šai kultūrai ir kopumā raksturīgi. Arī atrodoties prom no savas kultūrvides, ģimene spēj saglabāt sev svarīgās vērtības un tās nodot nākošajām paaudzēm. Šī pētījuma ietvaros tika salīdzinātas Nīderlandē dzīvojošie grieķu un vāciešu jaunieši. Kā parāda rezultāti, starp šīm sociālajām grupām ir vērojamas tās pašas atšķirības, kas starp abām tautībām to etniskajā dzimtenē. Proti, grieķu jaunieši kā prioritārās vērtības izvēlas tās, kas atspoguļo tradīcijas un ģimenes intereses, kā arī uzsver bērnu paklausību, pakļāvību

vecākiem. Savukārt vācu jaunieši parāda tendenci uzsvērt savu individualitāti un pašattīstību. Ģimene kļūst aktīvāka, saprotot, ka vērtību saglabāšana ir atkarīga no pašiem. Pētījuma ietvaros tika salīdzināti arī Nīderlandē dzīvojošo jauniešu vērtības ar Vācijā un Grieķijā dzīvojošo jauniešu vērtībām. Salīdzinot bikulturālās un monokulturālas jauniešu grupas savā starpā, parādījās, ka bikulturālās vides jaunieši biežāk un augstāk novērtē tās vērtības, kuras ir raksturīgas viņu kultūrai, kā arī reprezentē šīs vērtības kā savējās. Šī pētījuma ietvaros parādījās, ka grieķu tautības jaunieši spēcīgi identificējās ne tikai ar vecākiem, bet arī ar saviem draugiem, atšķirībā no vācu jauniešiem. Izrietot no iepriekš minētām atziņām par ģimenes stratēģijām un veidiem, kā realizēt savas vērtības (Walker & Thompson, 2005), varētu izdarīt secinājumu, ka jauniešiem ir ļoti svarīgi saglabāt sevī šo vērtību, šajā gadījumā tradīcijas. Līdz ar to jaunieši meklē iespēju sev aktuālās vērtības realizēt ne tikai ģimenē, bet arī ārpus tās, tai pašā laikā saglabājot ģimenes kontroles tiesības. Viens no galvenajiem šī pētījuma secinājumiem ir, ka no ģimenes aktivitātes ir atkarīgs, cik lielā mērā šajā grupā saglabāsies kultūrai raksturīgās vērtības esot savā vai citās kultūrvidēs.

Savukārt cita autora pētījumā parādās atšķirības vecāku un bērnu paaudžu vērtībās, kaut arī ir viena ģimene. (Croll, 2006). Šī pētījuma ietvaros parādījās, ka Ķīnas jauniešu vērtības ir vairāk vērstas uz pašaktualizāciju un sasniegumiem, savukārt vecāku vērtības ir raksturojamas kā kolektīvas un saistītas ar tradīciju saglabāšanu. Autore šo vērtību atšķirību skaidro ar „Rietumpasaules” vērtību, dzīves stila ieiešanu Austrumu valstīs; kā arī ar to, ka jauniešiem ir dabiska interese par visu jauno. Savukārt ģimene saglabājot savas vērtības ir pasīva, jo atrodas savā vidē un vairāk gaida apkārtējās vides piedalīšanos bērnu audzināšanā. Līdz ar to veidojas starp divām ģimenes paaudzēm atšķirīgas vērtību sistēmas. Arī šis pētījums zināmā mērā apstiprina, ka ļoti ietekmīga loma vērtību pārņemšanā spēlē ģimene, tās iekšējie procesi arī tad, ja atrodas savā kultūrvidē.

Viens no autoriem (Wilson, 2005), kas aplūko vērtību mijiedarbību starp ģimenes paaudzēm, pauž viedokli, ka pašas vērtības ietver zināmas aktivitātes, kas nosaka, cik lielā mērā bērni pārņems tās pašas vērtības, kuras ir vecākiem. Wilsons (Wilson, 2005) savā pētījumā pētīja, kādas ģimenes vērtības veicina noteiktas rakstura īpašību nostiprināšanos. Šajā pētījumā parādījās, ka ģimenēs, kurās kā svarīgākas tiek uzsvērtas tādas vērtību grupas, kā vara, panākumi, stimulācija bērnu spēcīgākās raksturiņašības ir saistītas ar pašrealizāciju un individualitāti, kā arī viņu vērtību augšgalā atrodas šīs pašas vērtības. Autors atzīmē, ka tajās ģimenēs, kurās svarīga ir gan sociālā, gan materiālā drošība un tradīcijas, ģimenes locekļi ir aktīvi, lai saglabātu sevi un savas pārlicības šo vērtību ietvaros. (Wilson, 2005). Šis pētījums parāda vienas paaudzes vērtību ietekmi uz nākošās paaudzes vērtībām. Līdz ar to vairāk parādot, ka arī pašas vērtības zināmā mērā ietekmē otras paaudzes vērtību sistēmu.

Katra vērtība ietver sevī zināmu aktivitātes līmeni un raksturojumu, kas parādās arī šajā pētījumā, ka tie respondenti, kuriem ir svarīgas kolektīvās vērtības ir vairāk vērsti uz grupu un līdzsvara izveidi starp sevi un grupu. Šis secinājums sasaucas ar iepriekš minēto pētnieku (Verkyten & Pouliasi, 2003) atzinumu par to, ka vērtības, kas vērstas uz grupu un līdzsvaru ar to, ietekmē cilvēka uzvedību un viņš meklē sev līdzīgus. Savukārt tie respondenti, kuriem starp svarīgākajām vērtībām ir universālisms, pašnoteikšanās ir vairāk vērsti uz sevis realizēšanu un otra interešu, vērtību ievērošanu arī tad, ja katram ir atšķirīgas vērtības un morālie priekšstati. Viens no secinājumiem, kuru pauž autors ir, ka kolektīvo vērtību realizēšana iever sevī to, ka šīs vērtības pārņem arī citi grupa locekļi, proti, bērni šīs vērtības pārņem no vecākiem. Bet, ja vecāku paaudzē ir vairāk individuālās vērtības, tad bērnu paaudzē nav vērojamas šādas tendences, šajā paaudzē parādās lielāka vērtību dažādība. (Wilson, 2005).

Kopsavilkums

Par savstarpējo vecāku un bērnu vērtību sakritību vairāk runā, kad bērni ir sasnieguši jauniešu vecumposmu, to skaidrojot ar to, ka šajā vecumā jaunieši vairāk pauž savu identitāti, bet mazāk atspoguļo vecākus. Bērnu vecāku vērtību sakritība tiek aplūkota, ņemot vērā vairākus iespējamus ietekmējošos faktorus: kultūras ietekme, pašu vērtību ietekme, vecāku audzināšanas stratēģiju ietekme un arī emocionālā klimata ietekme. Visos pētījumos parādās, ka visiem šiem faktoriem ir zināma ietekme, bet vērtību pārņemšanas procesā ir svarīga ietekme tieši savstarpējai interakcijai starp bērniem un vecākiem, kuru raksturo ģimenes emocionālais klimats.

Vecāku un bērnu savstarpējā vērtību atpazīšana

Vērtību pārņemšanas un saskaņošanas procesā ir aktīvi iesaistītas gan vecāku, gan bērnu paaudzes. Tomēr, lai notiktu sekmīga vērtību pārņemšana, ir svarīgi atpazīt, kādas vērtības saņem no vecākiem, kā arī kādas vērtības vecāku skatījumā, tad tiek nodotas bērnu paaudzē un vai tas tiešām notiek. Autori (Kwak, 2003, Kaur & Jaswel, 2005) par vērtību atpazīšanu runā sākot no jauniešu vecumposma, jo tad cilvēks sāk nostāties blakus saviem vecākiem un izvērtēt, kas ir tas, ko vecāki ir centušies iemācīt. Vecāku informācijai par vērtībām tiek pretnostatīta informācija no skolotājiem, vienaudžiem, populāriem likuma, noteikumu modeļiem. Sākotnēji bērni izmanto vecāku vērtību sistēmu, bet, lai izveidotu un uzticētos savai vērtību sistēmai, viņi mēģina atpazīt un izmēģināt citas ideoloģijas (Knafo & Schwartz, 2004). Autori (Knafo & Schwartz, 2001) min, ka jaunieši, kas ir apmulsuši par savu identitāti un saviem mērķiem, ir tendēti neredzēt vecāku vērtības, tās precīzi neatpazīt, kā arī nepieņemt vērtību un to nozīmes skaidrojumu.

Vairāku pētījumu autori (White & Matawie, 2004; Grusec, Goodnow & Kuszczynski, 2000; Wilson, 2005; Dawson & Shaw, 2001) runā par to, ka bērnu paaudze atpazīst vērtības, kuras kultivē vecāki, bet netiek apskatīts, kā atpazīšanas procesu ietekmē ģimenes emocionālais klimats. Tomēr, kā atzīmē viens cits no autoriem (Goodwin, 2004) respondentiem ir vieglāk verbalizēt tās vērtības, kuras atpazīst otrā paaudzē, ja savstarpējā mijiedarbība ir bijusi labvēlīga un atbalstoša. Kamēr vecāki ietekmē vērtību skaidrošanas procesu, bērni ir aktīvi saprašanas un pieņemšanas procesā, aktīvi atbildes reakcijas došanā. (Knafo & Schwartz, 2004). Kopumā vērtību atpazīšanu, kā skaidro autori (Knafo & Schwartz, 2004), raksturo vairāki procesi: 1) bērniem ir jāierauga, jādzird tās vērtības, kuras vecāki grib ieaudzināt, 2) bērniem ir adekvāti jāsaprot vērtības, kuras vecāki apstiprina, kultivē. Autoru skatījumā ir svarīgi, ka vērtību atpazīšana ir precīza, neatkarīgi no tā, kādas vērtības tiek atpazītas. Galvenais tālākā vērtību saskaņošanas procesā ir fakts, ka abas puses runā par vienu un to pašu, neietverot vienā vērtībā dažādas nozīmes.

Līdztekus mijiedarbības rakstura ietekmei, tiek minētas arī vērtības, kuras varētu veicināt atpazīšanas procesu, tās ir stimulācija, labvēlība un universālisms (Goodwin, 2004). Šis autora secinājums sasaucas ar citu pētījumu (Wilson, 2005), kurā tika uzsvērtā paša vērtību ietekme šajā procesā un to izpausme. Iepriekš minētās vērtības lielā mērā sasaucas ar pozitīvu ģimenes emocionālo klimatu, jo vērtību izpausme ir vērsta uz savstarpēju aktīvu sadarbību un iecietību, līdzsvaru. Šīs pazīmes ir raksturīgas arī atbalstošam emocionālam klimatam, kuru raksturo aktīvas sadarbība, savstarpējs atbalsts, konstruktīva lēmuma pieņemšana, utt.

Kādā ASV veiktā pētījumā tika pētīts vai ir saistība starp vecāku atpazītām pusaudžu vērtībām un savstarpējām attiecībām. (Chang, 2002). Un šajā pētījumā parādījās, ka ģimenēs ir biežāk konfliktu, ja abu paaudžu vērtības ir atšķirīgas, savstarpēji konfliktējošas, kā arī vecākiem bija iebildumi pret bērnu brīvā laika pavadīšanas veidiem. Savukārt bērni uzsvēra šīs atšķirīgās vērtības un brīvā laika pavadīšanas veidus, kā sev ļoti svarīgus. Līdz ar to varētu teikt, ka, iespējams, pastāv saikne starp ģimenes emocionālo klimatu un savstarpējo vērtību atpazīšanu un to sakritību. Tomēr autors uzsver, ka savstarpējo mijiedarbību ietekmē ne tikai atšķirīgās vērtības, bet arī vecāku spēja būt elastīgiem un radošiem attiecībās ar saviem bērniem, ģimenē notiekošais.

Arī citi zinātnieki (Walker & Thompson, 2005) savos pētījumos aplūko, kāda ir vecāku un bērnu savstarpējā mijiedarbība, ja abas paaudzes ir atpazīnušas savstarpēji konfliktējošas vērtības gan starp divām paaudzēm, gan starp ģimeni un apkārtējo vidi. Šī pētījuma ietvaros tika aptaujāti vecāki un ņemtas vērā viņu atpazītās vērtības bērnu paaudzē. Pētījuma ietvaros parādījās, ka ģimenēs, kur vecākiem ir svarīgas tādas vērtības, kā kolektīvisms, tradīcijas un

drošība, savukārt bērnu paaudzē atpazīst tādas vērtības kā pašnoteikšanās; starp vecākiem un bērniem parādās vairāk savstarpējas kontroles un noteikumi, kā arī biežāk tiek atzīmēta konfliktu parādīšanās. Ir vērojams, ka ģimenes emocionālais klimats ir konfliktējošāks, izrādot mazāku savstarpējo atbalstu un interešu ievērošanu. Savukārt ģimenēs, kurās vecākiem ir svarīgas tādas vērtības kā universālisms, drošība, savukārt kā bērnu svarīgākās vērtības min hedonismu, panākumus, ir vērojama aktīva rīcība savstarpējās attiecībās, un aktīva skaidrošana lēmuma pieņemšanas procesā, kā arī attiecībā uz morāliem standartiem. Autoru skatījumā, ģimenē vairāk akcentētas katra ģimenes locekļa intereses un vajadzības, kā arī kopīgās intereses. Kopīgais ģimenes emocionālais klimats paliek atbalstošs. Savukārt ģimenēs, kur vecākiem ir svarīgas individuālās vērtības: panākumi, hedonisms, savukārt bērnos atpazīst citas vērtības, ģimenes attiecībās ir vērojamas nelielas izmaiņas. Kā redzams pētījuma ietvaros, vērtību atpazīšana un reakcija uz tām ir saistīta ar ģimenes emocionālo klimatu. Tomēr autoru skatījumā (Walker & Thompson, 2005), arī esošais emocionālais klimats ietekmē, kādas izmaiņas notiks ģimenes locekļu starpā, un kādas vērtības tiks izvēlētas katrai personībai kā svarīgākās. Galvenais secinājums, kuru atzīmē arī paši pētījuma autori ir par to, ka liela nozīme ir vērtību atpazīšanai, un reakcijai uz tām.

Vērtību atpazīšanas galveno nozīmi varētu raksturot kā iespējamo uzvedības stratēģijas pamatojumu. Pamatojoties uz sevī un otrajā paaudzē atpazītajām vērtībām, tiek izvērtēta situācija un meklētas iespējas veidot sev vēlamu situācijas turpinājumu.

Kopsavilkums

Vērtību atpazīšana tiek raksturots kā aktīvs un apzināts process, kurā ir iesaistītas abas paaudzes gan uztverot otra pausto ziņu, gan arī to aktīvi nododot. Vērtību atpazīšana tiek raksturots kā viens no komponentiem, kam ir liela nozīme vērtību nodošanas procesā. Emocionālais klimats tiek minēts kā viens no spēcīgākajiem procesiem, kas ietekmē atpazīšanas procesu, to veicinot vai kavējot un apgrūtinot.

Ģimenes emocionālā klimata saistība ar vērtību sakrītību un atpazīšanu.

Vairāki autori (Steinberg & Levine, 1991; Bloch & Edwin, 1996; White & Matawie, 2004) uzsver, ka vērtības, to saskaņotība starp paaudzēm ir viens no centrāliem mērķuzdevumiem, lai ģimenes sistēma darbotos adaptīvi un līdzsvaroti. Šo autoru skatījumā vērtības ir instruments, kas palīdz izvērtēt ģimenes sistēmas līdzsvaru, vecāku – bērnu attiecības. Ar šo viedokli sasaucas arī citu autoru (Walker & Thompson, 2005; Knafo & Schwartz, 2004; Berzovsky & Adams, 1999; Chang, 2002)paustais viedoklis, ka vērtību pieņemšanas procesā ļoti liela nozīme ir ģimenei, tajā valdošām vecāku un bērnu attiecībām,

kopējam emocionālam klimatam. Kā galvenais skaidrojums tiek minēts, ka caurmērā bērniem ir vēlme identificēties ar saviem vecākiem, vienu no viņiem; pārņemot vecāku vērtības kā savējās un tās tālāk aktualizējot. Tomēr ir vērojamas arī ļoti atšķirīgas vērtības starp ģimenes paaudzēm. Kā viens no galvenajiem faktoriem, kas ietekmē vērtību atšķirības starp vecākiem un bērniem, tiek minēts ģimenes locekļu savstarpējās attiecības, tās emocionālais klimats, vecāku audzināšanas stratēģijas. Ir autori, kas uzsver, ka tieši emocionālais klimats nosaka vērtību pārmantojamību (Boehnke, 2001). Līdz ar to ir svarīgi apskatīt, kā tieši tiek raksturots ģimenes emocionālais klimats un kādā veidā tas ietekmē vērtību pārmantojamību, vai bērnu vērtību pretnostatīšanu vecāku vērtībām. Ģimenē notiekošais ietekmē sociālo iekļaušanos, sapratni. Pozitīva savstarpējā saskarsme veicina sociālo procesu, tai skaitā arī vērtību, rezultatīvu apguvi un realizāciju. (Cassidy, Parke, Butkovsky, Braungart, 1992)

Ģimenes emocionālais klimats tiek skaidrots kā visu ģimenes locekļu iesaistīšanās ģimenē notiekošajos procesos un to ietekme uz ģimenes, ģimenes locekļu mērķiem (Olson, 1992 kā minēts White & Matawie, 2004, 220). Vairāki autori (Cassidy, Parke, Butkovsky, Braungart, 1992; White & Matawie, 2004; Walker & Taylor, 2000) emocionālo klimatu pielīdzina ģimenes vienotības un emocionālas ekspresijas intensitātei, kuru raksturo savstarpējās robežas un noteikumi, koalīcijas starp ģimenes locekļiem, kopā un atsevišķi pavadītais laiks, lēmumu pieņemšanas process, interešu ievērošana, savstarpējā atbalsta saņemšana un atpūta

Vērtību atpazīšanas un novērtēšanas procesā tiek uzsvērti bērnu vecuma jeb attīstības nozīme. Kā skaidro autori (Boehnke, 2001 in Chang 2002; Dawson & Shaw, 2001) tad līdz jauniešu periodam, pusaudžu perioda beigām bērniem ir grūtāk uztvert tos standartus un vērtības, kuras vecāki cenšas ieaudzināt. Bērni reaģē uz tūlītēju stimulu, kuru dēvē arī par tūlītējo vērtību apguves līmeni (Dawson & Shaw, 2001). Savukārt vecāki, autoru skatījumā (Boehnke, 2001 in Chang 2002; Dawson & Shaw, 2001), vairāk domā par periodu, kas sekos kaut kad nākotnē, kad viņu bērni pieņems lēmumus patstāvīgi. Un vecāku galvenais mērķis ir sagatavot bērnus šim periodam, lai viņi būtu spējīgi to izdarīt, nenodarot sev kaitējumu. Savukārt bērni, kā uzsver autori, vairāk akcentējas uz pašām interakcijām, tagadējo situāciju, bet ne tik daudz uz vērtībām, kuras tiek nostiprinātas. Līdz pusaudžu vecumam bērni nespēj pilnībā atpazīt tās vērtības, kuras vecāki cenšas viņos ieaudzināt, jo atļase notiek selektīvi. (Kwak, 2003). Stabilāka vērtību kongruence vairāk sāk parādīties jaunības perioda sākumposmā. Kā uzsver viens no autoriem (Boehnke, 2001 in Chang 2002), šajā periodā vēl jaunieši jau sāk pieņemt patstāvīgus lēmumus, tomēr vēl ir ļoti cieši saistīti ar ģimeni, un tad var vairāk vērot ģimenes ietekmi vērtību sistēmas izveidē personības attīstības procesā.

Analizējot pētījumus, kuros aplūko vecāku audzināšanas stratēģijas (Taris, 200; Walker & Taylor, 2000; Bloch & Edwin, 1996) parādās, ka ģimenēs, kurās vecāki ir kontrolējoši un izrāda savu varu, tiek ļoti lielā mērā kontrolētas arī bērnu vērtības. Šādās ģimenēs ir raksturīgākas tādas vērtības kā tradīcijas, saliedētība, ģimenes interešu realizēšana. Tomēr, kā uzsver autori (Taris, 200; Walker & Taylor, 2000; Bloch & Edwin, 1996), šīs vērtības nav novērojamas tik izteikti bērnu paaudzē. Tas, iespējams, ir skaidrojams ar citu autoru (Boehnke, 2001 kā minēts Chang, 2002) minēto pretestību identificēties ar saviem vecākiem un atzīt viņu vērtības kā savējās. Līdz ar to, parādās ne tikai vecāku audzināšanas stratēģiju ietekme, bet arī citu ģimenē notiekošo procesu ietekme uz vērtību pārņemšanu nākošajā paaudzē. Viena no pētījuma ietvaros (Bloch & Edwin, 1996) parādās, ka, ja vecāki ir formāli un izvairīgi attiecībās ar bērniem, vairāk akcentējas uz savu pašattīstību un sasniegumiem, bērnu paaudzē ir novērojamas divas tendences: bērni pārņem tās pašas vērtības, kuras atpazīst no vecākiem, kā, piemēram, pašattīstība un sasniegumi. Savukārt otra tendence ir izteikta vēlme pēc kolektīvisma un piederības kādai grupai. Savukārt citu autoru pētījumos (Taris, 200; Walker & Taylor, 2000) neparādījās tik izteikti šīs tendences.

Liela daļa autoru (Taris, 2000; Walker & Taylor, 2000; Bloch & Edwin, 1996; Cassidy, Parke, Butkovsky, Braungart, 1992) skaidro, ka vērtību pārņemšanu ietekmē ne tikai vecāku audzināšanas stratēģijas, bet gan abpusējā saskarsme un kopējais ģimenē notiekošais. Kā uzsver citi autori (Kwak, 2003; White, 2000), tad vērtību pārņemšana un to sakritība notiek, pateicoties noteiktām ģimenes aktivitātēm un savstarpējām attiecībām, kur savu ieguldījumu dod gan vecāki, gan bērni. Vecāki ir tie, kas sāk veidot attiecības, bet bērni nosaka atbildes reakciju, lielā mērā dodot savu ietekmi tālākā attiecību attīstībā un vērtību atpazīšanas, sakritības procesā. Vērtību pārņemšanas procesā uzsvērtas ne tikai savstarpējās bērnu vecāku attiecības, bet arī vecāku un vecvecāku attiecības, kuras bērni vēro. Arī šī paaudžu savstarpējā saskarsme un to ietekme uz ģimeni, nosaka, cik lielā mērā bērni pieņems vecāku paustās vērtības. (Yi, Pan, Chang & Chan, 2006)

Šo pētījumu autori piebilst, ka ne tikai vecāki nosaka vērtību pārmantošanu, bet arī bērni izvērtē, cik lielā mērā identificēties ar vecāku vērtībām. Līdz ar to var teikt, ka vecāku un bērnu vērtību kongruenci ietekmē viss ģimenē notiekošais, jeb tās emocionālais klimats.

Autoru grupa (Cassidy, Parke, Butkovsky, Braungart, 1992) savā pētījumā aplūko sakarību starp ģimenes emocionālo klimatu un bērnu izpratni par morālajām normām. Pētījuma ietvaros parādījās, ka ir saikne starp emocionālo klimatu un bērna nosauktām morāles normām. Klimats ir saistīts ne tikai ar bērna morālo normu veidošanos, bet arī, autoru skatījumā, ar vecāku precizitāti atpazīstot bērna morālās normas. Rezultāti parāda, ka pie pozitīva ģimenes emocionālā klimata novērtējuma ir augstāks mātes atpazīto bērna

morālo normu precizitātes koeficients, savukārt pie negatīva ģimenes emocionālā klimata novērtējuma, šis koeficients ir zemāks. Atšķirība starp abu grupu koeficientiem, kā parāda veiktie aprēķini, ir statistiski nozīmīga. Šis pētījums parādīja ne tikai precizitāti vecāku un bērnu attiecībās attiecībā uz morālo normu atpazīšanu, bet arī emocionālā klimata saistību ar bērnu identificēšanos ar vecāku morālajiem standartiem.

Savukārt kādā citā pētījumā (White, 2000) tiek aplūkota vecāku un bērnu vērtību kongruence, ņemot vērā respondentu atmiņas un pamatģimenes emocionālā klimata novērtējumu. Respondenti bija vecumā no 30 līdz 40 gadiem. Pētījumā iegūtie rezultāti liecina, ka tie respondenti, kuri attiecības ar vecākiem raksturo kā ļoti ciešas, atbalstošas un aktīvas, kā svarīgākās vērtības atzīmē labvēlību un universālismu. Respondenti šīs pašas vērtības atpazīst arī savos vecākos un atzīmē, ka vecāki tās ir centušies ieaudzināt arī viņos. Dalībnieki, kuru ģimenēs attiecības tiek raksturotas vairāk formālas, neiedziļinoties katra vajadzībās, nav novērojama tāda paaudžu vērtību kongruence. Šī pētījuma rezultāti sasauca ar citu autoru (White & Matawie, 2004) teikto par pozitīvu emocionālo klimatu ģimenē. Ģimenes vienotība, savstarpējais atbalsts un interešu ievērošana veicina identificēšanos ar saviem vecākiem un viņu vērtībām. Savukārt pozitīvā klimata iztrūkums neveicina identificēšanos ar vecāku vērtībām.

Arī cits veikts pētījums (Grusec, Goodnow & Kuszczynski, 2000) parāda, ka sirsnība no vecāku puses pret bērniem veicina identificēšanos ar vecāku darbību un vērtībām. Un šajā grupā kā svarīgākās vērtības parādās tradīcijas, uzticēšanās un atbalsts. Autoru skatījumā tieši savstarpējās attiecības mudina bērnus līdzināties saviem vecākiem, tos iepriecināt. Bērni ir sajutuši tradīcijas kā daļu no savas psiholoģiskās labklājības un šīs vērtības pieņem kā savējās.

ASV pētnieki (White & Matawie, 2004) autori pētīja morālo standartu kongruenci starp vecākiem un bērniem saistībā ar savstarpējām attiecībām. Pētījuma rezultāti parādīja, ka morālo standartu pārņemšana notiek ģimenēs, kurās liels uzsvars tiek likts uz lēmumu pieņemšanu un problēmu skaidrošanu. Parādījās, ka bērnu paaudzes respondenti ir apmierinātāki par saviem morāles standartiem, nekā tie respondenti, kuru ģimenēs netika likts uzsvars uz morāles standartu skaidrošanu un lēmuma pieņemšanu. Tie respondenti, kuri ir saņēmuši aktīvu morāles normu skaidrojumu no vecākiem, arī paši spēj vairāk tos izskaidrot un saprast, nekā tie respondenti, kuri to nav pieredzējuši. Morāles normas ietver sevī arī noteiktu vērtību atpazīšanu un realizēšanu (White & Matawie, 2004). Bet šī atpazīšana ir iespējama tad, ja notiek veicinoša komunikācija, kuras laikā abas puses var izteikt savu viedokli, redzējumu, kā arī izteikt labojumus kļūdas gadījumā. Pētījuma rezultātos parādās, ka respondenti, kuri spēj skaidrāk apzināties savus morāles standartus, kā vienus no

svarīgākajiem, uzsver atbildību un pašrealizāciju. Savukārt respondentu grupā, kurā nav vērojamas šādas pieredzes, kā prioritārās normas un vērtības ir dažādas un pat pretrunīgas.

Kopsavilkums

Ģimenes emocionālais klimats tiek aplūkots kā visu ģimenes locekļu iesaistīšanās vai neiesaistīšanās ģimenē notiekošajos procesos un to ietekme uz ģimeni, ģimenes locekļu mērķiem. Emocionālo klimatu raksturo savstarpējās robežas un noteikumi, koalīcijas starp ģimenes locekļiem, kopā un atsevišķi pavadītais laiks, lēmumu pieņemšanas process, visu interešu ievērošana, atbalsta saņemšanas iespējas un atpūtas iespējas.

Aplūkotajos pētījumos parādās, ka ģimenes emocionālajam klimatam ir ietekme uz vērtību sakrītību starp paaudzēm, kā arī vērtību atpazīšanas precizitāti. Visaugstākā precizitāte un vērtību sakrītība ir vērojama ģimenēs ar atbalstošu emocionālo klimatu, savukārt ģimenēs ar konfliktējošu un emocionālo klimatu nav vērojama viennozīmīga, bet dažādas tendences attiecībā uz vērtību sakrītību un to atpazīšanu.

Hipotēzes

1. Ģimenēs ar atbalstoša emocionālā klimata raksturojumu, ir augstāka vērtību kongruence starp mātēm un bērniem, nekā ģimenēs ar formālu un konfliktējošu emocionālā klimata novērtējumu.
2. Ģimenēs ar konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu vērtību sakrītība ir zemāka nekā ģimenēs ar formālu emocionālā klimata raksturojumu.
3. Ģimenēs, kurās ir atbalstošs emocionālais klimata raksturojums, bērni precīzāk atpazīst māšu vērtības nekā ģimenēs ar formālu un konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu.
4. Ģimenēs ar konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu, bērni precīzāk atpazīst māšu vērtības nekā ģimenēs ar formālu emocionālā klimata raksturojumu.
5. Ģimenēs ar atbalstošu emocionālā klimata raksturojumu, mātes precīzāk atpazīst bērnu vērtības nekā ģimenēs ar formālu un konfliktējošu emocionālā klimata novērtējumu.
6. Ģimenēs ar konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu, mātes precīzāk atpazīst bērnu vērtības, nekā ģimenēs ar formālu emocionālo klimatu

Metode

Pētījuma dalībnieki

Pētījuma ietvaros tika aptaujātas 200 ģimenes, 143 ģimeņu aizpildītās anketas ir izmantojamas tālākai pētījuma datu apstrādei un analīzei.

Jaunieši bija vecumā no 16 līdz 18 gadiem, kuri mācās vispārīzglītojošo skolu vidusskolas klasēs. Savukārt māšu vecums ir robežās no 37 līdz 55, 1.tabulā redzams precīzāks sadalījums pa vecuma grupām, katrā izlasē (skatīt 1.tabulu).

1.tabula Respondentu vecuma sadalījums katrā izlasē

	Bērni (n = 143)	Mātes (n = 143)
16 gadi	42 (29,38 %)	
17 gadi	67 (46,85 %)	
18 gadi	34 (23,77 %)	
37 – 40 gadi		24 (16,78 %)
41 – 45 gadi		65 (45,46 %)
46 – 50 gadi		39 (27,27 %)
51 – 55 gadi		15 (10,49 %)

Kā atlases kritērijs sadalot respondentus izlasēs, tika izmantots „Emocionālās ekspresivitātes aptauja” (FEQ), pēc kuras rezultātiem respondenti iedalās trijās izlasēs: ģimenes ar konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu, formālu emocionālā klimata raksturojumu un atbalstošu ģimenes emocionālā klimata raksturojumu. 2. tabulā ir redzams, cik ģimenes ir katrā izlasē, vadoties pēc emocionālā klimata raksturojuma. Kā redzams, lielākais ģimeņu īpatsvars ir ar formāla emocionālā klimata raksturojumu.

2.tabula Ģimeņu emocionālā klimata raksturojuma sadalījums

Ģimenes emocionālā klimata raksturojums	Ģimeņu skaits
Konfliktējošs emocionālais klimats	31
Formāls emocionālais klimats	68
Atbalstošs emocionālais klimats	44

Instrumentārijs

Pētījuma ietvaros tiks izmantotas divas aptaujas. „Ģimenes locekļu emocionālās ekspresivitātes aptaujas”. Tās oriģinālais nosaukums ir Family Expressiveness Questionnaire (FEQ) Cassidy, Parke, Butkovsky, Braungart, 1992). Aptaujā ir ietverti apgalvojumi, kas raksturo ģimenes locekļu savstarpējās emocionālās ekspresijas un uzvedību vienam pret otru. Jautājumi iedalās divās: pozitīvie apgalvojumi par ģimenes locekļu ekspresivitāti (piemēram: izrāda interesi par citu ģimenes locekļu interesēm; spontāni apskauj ģimenes locekļus; atvairojas, kad saprot, ka ir rīkojies nepareizi, u.c.) un negatīvie apgalvojumi par ģimenes locekļu ekspresivitāti (piemēram: tiek izrādīta necieņa citu rīcībai; tiek izrādīta nepatika pret kādu; notiek zibenīga sadusmošanāsniecīgu iemeslu dēļ, u.c.). Anketas ietvaros dotie apgalvojumi ir jānovērtē 9 baļļu sistēmā. Iegūtie rezultāti nosaka, kāds ir ģimenes emocionālā

klimata raksturojums: konfliktējošs, formāls vai atbalstošs. Šī aptauja tika dota mātēm, lai iegūtu rezultātus par ģimenes emocionālo raksturojumu.

Tā kā „Emocionālās ekspresivitātes aptauja” nav adaptēta Latvijas populācijā, pētījuma ietvaros tika aprēķināta Kronbaha alfa. Aprēķinātā Kronbaha alfa pozitīvo apgalvojumu skalai, iegūtais rezultāts ir 0,74, savukārt negatīvo apgalvojumu grupas Kronbaha alfa ir 0,78, līdz ar to aptaujas „emocionālās ekspresivitātes aptaujas” rezultātiem ir pietiekoši augsta ticamība.

Otra izmantotā metode ir Švarca Portretu vērtību aptauja (Portrait Values Questionnaire) – PVQ. (Schwartz, 2006). aptaujas ietvaros respondentiem ir iespēja izvēlēties personību vērtību raksturojumus, kas liekas sev atbilstošākie. Ietvertie apgalvojumi un raksturojumi atspoguļo visus desmit autora izdalītos vērtību tipus, novērtējot to atbilstību sev 6 baļļu skalā, sākot no „pilnībā man piemīt” (tāpat kā man) līdz „pilnībā man nepiemīt”.

Tā kā arī Švarca vērtību portretu aptauja līdz šim nav tikusi adaptēta Latvijas populācijā, pirms tālākas datu apstrādes, tiek veikta aptaujas jautājumu ticamības pārbaude, cik lielā mērā šie jautājumi viena vērtību tipa ietvaros korelē. Katram vērtību tipam atbilst 2 apgalvojumi, universālisma vērtību tipam atbilst 3 apgalvojumi par kādas personas raksturojumu. Katra vērtību tipa ietvaros tika aprēķināts, vai starp šiem apgalvojumiem pastāv statistiski nozīmīga korelācija, ar mērķi pārbaudīt cik lielā mērā šie jautājumi kopā raksturo vienu vērtību tipu.

3.tabula Spīrmena korelācijas koeficienta aprēķini pārbaudot vērtību apgalvojumu saskaņotību Švarca Portretu vērtību aptaujā

Vērtību tipi	Jauniešu grupā	Vecāku grupā
Vara	0,67**	0,47**
Panākumi	0,47**	0,61**
Hedonisms	0,63**	0,12
Stimulācija	0,63**	0,55**
Pašnoteikšanās	0,51**	0,53**
Universālisms	0,58**	0,27**
Labvēlība	0,55**	0,44**
Tradīcijas	0,34**	0,07
Konformisms	0,13	0,52**
Drošība	0,51**	0,30*

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Kā redzams 3. tabulā korelācija starp apgalvojumiem ir vērojama lielākajā daļā vērtību tipos. Nav statistiski nozīmīgas korelācijas starp apgalvojumiem tādos vērtību tipos, kā konformisms jauniešu grupās, un hedonisms un tradīcijas vecāku grupās. Tā kā starp šiem apgalvojumiem nav statistiski nozīmīgas saistības, aplūkojot aprakstošās statistikas rādītājus, šajos vērtību tipos apgalvojumi tika izdalīti atsevišķi visās grupās.

Procedūra

Pētījuma ietvaros tika aptaujāti jaunieši vecumā no 16 – 18 gadiem, kuri aizpildīja divas anketas: Švarca Portretu vērtību aptauju, atzīmējot sev piemītošās vērtības, savukārt otru vērtību aptauju jaunieši aizpildīs, atzīmējot mātei, viņuprāt, piemītošās vērtības. Anketas tika ieliktas aploksnē, uz kuras ir noteikts kods. Jauniešiem tiks iedotas aploksnes ar tādu pašu kodu, adresētas mātēm. Mātes aizpildīja trīs anketas: pirmā anketa ir FEQ, raksturojot savas ģimenes emocionālo klimatu. Pēc tam respondentes aizpildīja vērtību aptauju, vienā anketā atzīmējot savas vērtības, bet otrā anketā savam bērnam piemītošās vērtības. Aizpildītās anketas tiek ieliktas aploksnē ar tādu pašu kodu kā bērniem un nodotas pētījuma autoram.

Rezultāti

Datu analīze tika sākta ar aprakstošās statistikas rādītājiem, aplūkojot vidējos rezultātus Ģimenes locekļu emocionālās ekspresivitātes aptaujas rezultātiem un pēc tam Švarca Portretu raksturojumu aptaujas rezultātiem.

4.tabula Aprakstošās statistikas rādītāji, raksturojot ģimenes emocionālo klimatu.

Vērtību tipi	M			SD		
	Konfliktējošs emocionālā klimata raksturojums	Formāls emocionālā klimata raksturojums	Atbalstošs emocionālā klimata raksturojums	Konfliktējošs emocionālā klimata raksturojums	Formāls emocionālā klimata raksturojums	Atbalstošs emocionālā klimata raksturojums
Pozitīvie apgalvojumi par ģimenes emocionālo klimatu	1,81	2,13	2,58	0,19	0,78	0,21
Negatīvie apgalvojumi par ģimenes emocionālo klimatu	1,28	1,98	2,61	0,23	0,41	0,41

5.tabula Aprakstošās statistikas rādītāji bērnu izlasē ar konfliktējošu, formālu un atbalstošu ģimenes emocionālo klimata raksturojumu

Vērtību tipi	M			SD		
	Konfliktējošs emocionālā klimata raksturojums	Formāls emocionālā klimata raksturojums	Atbalstošs emocionālā klimata raksturojums	Konfliktējošs emocionālā klimata raksturojums	Formāls emocionālā klimata raksturojums	Atbalstošs emocionālā klimata raksturojums
Vara	2,70	2,97	3,00	0,75	0,98	1,19
Panākumi	2,60	2,66	2,75	0,83	0,99	1,11
Hedonisms (1)	2,52	2,88	2,36	1,59	1,11	1,24
Hedonisms (2)	2,52	2,44	2,22	0,90	1,09	1,18
Stimulācija	3,06	2,72	2,59	1,07	0,92	1,15
Pašnoteikšanās	2,47	2,03	2,34	1,03	0,98	0,98
Universālisms	3,23	2,18	3,07	1,26	0,68	1,38
Labvēlība	3,02	2,89	2,70	1,02	0,98	0,97
Tradīcijas (1)	3,95	3,38	3,18	1,46	1,03	1,60
Tradīcijas (2)	4,56	4,17	4,13	1,24	1,37	1,50
Konformisms (1)	2,73	3,50	3,13	1,21	1,01	1,30
Konformisms (2)	2,73	2,73	3,18	1,01	0,95	1,16
Drošība	2,67	3,04	2,88	0,85	1,00	1,23

Aplūkojot 5.tabulā redzamos rezultātus, redzams, ka vidējie rādītāji visās trīs izlasēs ir samērā līdzīgi, kā visvairāk piemērošā īpašība bērniem, kuru ģimenes emocionālo klimatu var raksturot kā konfliktējošu, ir vērtību tips „Pašnoteikšanās”. Arī bērniem ar formālu ģimenes emocionālā klimata raksturojumu, visizteiktākā vērtība ir „Pašnoteikšanās”. Savukārt trešās izlases bērniem visizteiktākā vērtība ir „Hedonisms(2)”. Visās trijās izlasēs vismazāk izteiktā vērtība ir tradīcijas (2)

6.tabula Aprakstošās statistikas rādītāji māšu izlasē ar konfliktējošu, formālu un atbalstošu ģimenes emocionālā klimata raksturojumu

Vērtību tipi	M			SD		
	Konfliktējošs emocionālā klimata raksturojums	Formāls emocionālā klimata raksturojums	Atbalstošs emocionālā klimata raksturojums	Konfliktējošs emocionālā klimata raksturojums	Formāls emocionālā klimata raksturojums	Atbalstošs emocionālā klimata raksturojums
Vara	2,97	3,39	3,04	1,34	1,06	0,90
Panākumi	2,30	3,54	3,02	1,01	1,07	0,97
Hedonisms (1)	2,21	3,38	3,18	0,90	1,36	0,95
Hedonisms (2)	2,73	3,20	2,77	1,68	1,08	0,86
Stimulācija	3,19	3,64	3,31	1,58	1,11	1,24
Pašnoteikšanās	2,60	2,64	2,77	1,04	1,13	1,36
Universālisms	2,57	2,99	2,90	1,03	0,73	0,72
Labvēlība	2,43	2,54	2,43	0,74	0,91	0,74
Tradīcijas (1)	2,91	3,08	3,77	1,38	1,14	1,39
Tradīcijas (2)	3,52	3,32	2,68	1,41	1,19	1,07
Konformisms (1)	2,13	2,67	2,45	1,06	0,84	0,73
Konformisms (2)	2,34	2,32	2,50	1,34	1,16	0,66
Drošība	2,84	2,20	2,61	0,76	0,75	1,09

Aplūkojot 6.tabulā redzamos rezultātus, redzams, ka vissvarīgākā vērtība mātēm, kuru ģimenes emocionālo klimatu var raksturot kā konfliktējošu, ir vērtību tips „Konformisms (1)”, bet vismazāk izteiktais vērtību tips ir „Hedonisms (2)”. Māšu izlasē ar formālu ģimenes emocionālā klimata raksturojumu, visizteiktākā vērtība ir „Drošība”, un vismazāk izteiktā vērtība ir „Stimulācija”, trešās izlases mātēm visizteiktākā vērtība ir „Labvēlība” un vismazāk izteiktā vērtība ir „Tradīcijas (1)”. Salīdzinot šos rezultātus ar bērnu rezultātiem (skatīt 5.tabulu) ir vērojamas atšķirības, starp bērnu un māšu vērtībām, atzīmējot, kuras vērtības ir svarīgākās. „Pašnoteikšanās”, kas ir vissvarīgākā bērniem, mātēm, grupā ar Konfliktējošu emocionālo klimatu, ierindojas tikai 7.vietā. Arī grupā ar formālu emocionālā klimata raksturojumu, mātēm „pašnoteikšanās” vērtība ir tikai 5. vietā, kamēr bērni to ir atzīmējuši kā vissvarīgāko. Ģimenēs ar atbalstošu emocionālo klimatu, bērnu visaugstāk atzīmētā vērtība „hedonisms (2)”, mātēm ierindojas 6/7. vietā. Aprēķinot T- kritēriju, starp abām izlasēm, novērtējot šo vērtību tipu, ir statistiski nozīmīga atšķirība, $t = 2,21$, $p < 0,05$. Šis koeficients parāda, ka šī vērtība arī individuāli novērtējot, ir ļoti atšķirīgi izteikta katrā izlasē, ar augstāku rādītāju bērnu izlasē.

Aplūkojot atšķirības starp māšu svarīgākajām vērtībām un bērnu novērtējumu šīm vērtībām (skatīt 5. un 6.tabulu), redzams, ka grupā ar konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu, mātēm svarīgāko vērtību „Konformisms (2)”, bērni ir atzīmējuši tikai kā septīto svarīgāko. Savukārt grupā ar formālu emocionālo klimatu, „drošība”, kas mātēm ir vissvarīgākā, bērniem ir tikai 8.vietā. aprēķinātais t – kritērijs parāda statistiski nozīmīgu atšķirību starp abu izlašu rādītājiem ($t = -4,95$, $p < 0,01$), ar izteikti zemāku novērtējumu bērnu izlasē. Grupā ar atbalstošu emocionālo klimatu, bērni „labvēlību” ir atzīmējuši sev kā piekto izteiktāko vērtību, kura mātēm parādās kā visizteiktākā.

7. tabula Aprakstošās statistikas rādītāji bērnu izlasē, raksturojot māšu vērtības, ar konfliktējošu, formālu un atbalstošu ģimenes emocionālo klimatu

Vērtību tipi	M			SD		
	Konfliktējošs emocionālā klimata raksturojums	Formāls emocionālā klimata raksturojums	Atbalstošs emocionālā klimata raksturojums	Konfliktējošs emocionālā klimata raksturojums	Formāls emocionālā klimata raksturojums	Atbalstošs emocionālā klimata raksturojums
Vara	2,69	3,08	2,72	0,63	1,02	0,64
Panākumi	2,36	2,69	2,63	1,12	1,11	0,91
Hedonisms (1)	3,65	3,94	3,22	1,43	1,35	1,17
Hedonisms (2)	2,17	3,02	2,22	1,11	1,05	1,05
Stimulācija	3,69	3,97	3,11	0,86	1,20	1,02
Pašnoteikšanās	2,39	2,94	2,45	1,15	0,95	0,76
Universālisms	3,42	2,76	2,92	1,23	0,87	0,78
Labvēlība	3,47	2,41	2,38	1,49	0,97	0,10
Tradīcijas (1)	3,73	3,82	2,95	1,84	1,23	1,34
Tradīcijas (2)	3,56	3,55	2,95	1,31	1,04	1,07
Konformisms (1)	3,00	2,64	2,68	1,59	1,08	1,19
Konformisms (2)	2,78	2,29	2,40	0,85	1,10	0,84
Drošība	2,43	2,51	2,69	1,04	0,89	0,92

Aplūkojot bērnu raksturotās māšu vērtības (skatīt 7. tabulu), redzams, ka grupā ar konfliktējošu emocionālo klimatu, mātēm kā visizteiktākā vērtība tiek atzīmēta „hedonisms (2)”, kas ļoti atšķiras ar pašu māšu doto vērtējumu (skatīt 6. tabulu). Bet bērni ir atzīmējuši samērā līdzīgi savām mātēm, cik lielā mērā šī vērtība viņām piemīt, proti, aprēķinot t – kritēriju, parādās, ka starp abu izlašu rezultātiem nav statistiski nozīmīga atšķirība ($t = 1,09$, $p > 0,05$). Tomēr bērni mātēs kā vairāk izteiktas saskata citas vērtības. Savukārt grupā ar formālu emocionālo klimatu, bērni kā mātēm visraksturīgāko ir atzīmējuši „konformismu (2)”, bet mātēm šī vērtība ir ceturta izteiktākā vērtība. Grupā, kurai ir atbalstošs emocionālais klimats, bērni visvairāk mātēs saskata „hedonismu (2)”, bet māšu grupā šī vērtība ierindojas 6.vietā. Starp abiem rādītājiem ir statistiski nozīmīga atšķirība ($t = 2,43$, $p < 0,05$), bērniem šo vērtību atzīmējot kā izteiktāku, nekā pašas mātes to saskata.

Salīdzinot, cik precīzi bērni ir novērtējuši māšu svarīgākās vērtības katrā ģimeņu grupā, redzams, ka grupā ar konfliktējošu emocionālo klimatu, bērni „konformismu (2)” mātēs saskata tikai kā septīto izteiktāko vērtību. Grupā ar formālu emocionālo klimatu, māšu vissvarīgāko vērtību „drošība”, bērni ir ierindājuši salīdzinoši augstu, 3.vietā. tomēr starp šiem rādītājiem ir statistiski nozīmīga atšķirība ($t = -2,12$, $p < 0,05$), bērniem šo vērtību novērtējot daudz zemāk, nekā pašas mātes to saskata.

8. tabula Aprakstošās statistikas rādītāji māšu izlasēs, raksturojot bērnu vērtības, ar konfliktējošu, formālu un atbalstošu ģimenes emocionālo klimatu

Vērtību tipi	M			SD		
	Konfliktējošs emocionālā klimata raksturojums	Formāls emocionālā klimata raksturojums	Atbalstošs emocionālā klimata raksturojums	Konfliktējošs emocionālā klimata raksturojums	Formāls emocionālā klimata raksturojums	Atbalstošs emocionālā klimata raksturojums
Vara	2,17	2,86	3,04	1,33	0,93	1,35
Panākumi	2,17	2,64	2,88	1,19	0,97	1,24
Hedonisms (1)	2,13	2,88	2,50	1,49	1,31	0,95
Hedonisms (2)	1,86	2,44	2,22	1,22	1,27	0,96
Stimulācija	2,93	3,14	2,47	1,13	1,26	1,13
Pašnoteikšanās	2,00	2,75	2,27	1,01	1,11	0,95
Universālisms	2,73	2,92	2,71	1,24	0,73	0,86
Labvēlība	3,10	3,02	2,66	1,66	1,06	1,03
Tradīcijas (1)	3,73	3,82	2,95	1,84	1,23	1,35
Tradīcijas (2)	3,56	3,55	2,95	1,31	1,04	1,07
Konformisms (1)	3,00	3,00	2,95	1,91	0,95	1,11
Konformisms (2)	2,95	3,14	2,27	1,74	0,85	1,11
Drošība	2,28	2,85	2,59	0,98	0,83	0,97

8.tabulā redzami rezultāti atspoguļo vidējos rādītājus, kādas vērtības katrā ģimenes grupā visvairāk tiek saskatītas bērnos. Kā redzams, tad grupā ar konfliktējošu emocionālo klimatu, mātes bērnos visbiežāk saskata „hedonismu (2)”, arī paši bērni šo vērtību ir atzīmējuši augstu, ierindojuši 2.vietā, pirmajā vietā ieliekot „pašnoteikšanos”, kuru mātes ir ielikušas 2.vietā. Bet starp rezultātiem, raksturojot „hedonisma (2)” izteiktību bērnos, ir statistiski nozīmīgas atšķirības ($t = 2,09$, $p < 0,05$), bērniem pašiem „hedonismu (2)” atzīmējot kā daudz izteiktāku nekā mātes to saskata. Arī ģimenēs ar formālu emocionālo klimatu, mātes visbiežāk saskata bērnos „hedonismu (2)”, kuru bērni paši ir ievietojuši 3.vietā, pirmajā vietā ieliekot „pašnoteikšanos”. Mātes „pašnoteikšanos” šajā ģimeņu grupā saskata kā samērā izteiktu, ieliekot to 3.vietā. aprēķinot t – testa koeficientu, parādās, ka ir statistiski nozīmīgas atšķirības starp abu izlasu rādītājiem ($t = 3,65$, $p < 0,01$), mātes šo vērtību saskata daudz mazāk izteiktu bērnos, nekā paši bērni. Savukārt ģimenēs, kurās ir atbalstošs emocionālais klimats, mātes bērniem kā visraksturīgāko vērtību ir atzīmējušas „hedonismu (2)”, kurš visaugstāk ir arī pašu bērnu rezultātos.

Lai izvērtētu vai šādas atšķirības parādās starp kopējām vērtību attiecībām starp mātēm un bērniem ģimenēs ar formālu, konfliktējošu un atbalstošu emocionālo klimatu, pētījuma ietvaros tika aplūkotas visas vērtības kopā, neņemot katru vērtību atsevišķi. Lai varētu noskaidrot, kādas metodes izmantot tālāk (parametrisko vai neparametrisko), katrā izlasē pie katra vērtību tipa tika pārbaudīta atbilstība normālam sadalījumam. Švarca Portretu vērtību aptaujas vērtību tipu normālais sadalījums jauniešu izlasē un māšu izlasē tika pārbaudīts izmantojot Komogorova – Smirnova kritēriju. Lielai daļai vērtību tipu katrā izlasē nav

atbilstības normālam sadalījumam (skatīt 1.pielikumu). Saskaņā ar Komogorova – Smirnova kritēriju māšu izlasē, raksturojot savas un bērnu vērtības, normālam sadalījumam neatbilst tādi vērtību tipi, kā „Vara”, „Panākumi”, „Hedonisms”, „Stimulācija”, „Pašnoteikšanās” un „Drošība”. Savukārt bērnu izlasē, raksturojot savas vērtības, normālam sadalījuma neatbilst tādi vērtību tipi, kā „Vara”, „Hedonisms”, „Stimulācija”, „Pašnoteikšanās”, „Tradīcijas” un „Drošības” vērtību tips. Raksturojot māšu vērtības, bērnu izlasē normālam sadalījuma neatbilst sekojoši vērtību tipi: „Vara”, „Stimulācija”, „Universālisms”, „Tradīcijas” un „Konformisma” vērtību tips.

Lai varētu izpētītu vai pastāv sakarības starp bērnu un vecāku vērtībām, to izteiktības izvietojumu, vērtību apgalvojumu sakritības koeficients tiek operacionalizēts kā korelācijas koeficients. Šādā veidā tiek operacionalizēti arī sakritības koeficienti par korelācijas koeficientu starp bērnu raksturotām māšu vērtībām un māšu vērtībām (Austers, 2002) , kā arī māšu raksturotām bērnu vērtībām un pašu bērnu raksturotām vērtībām. Ņemot vērā, ka pie dažiem vērtību tiptiem nebija normāls sadalījums, tika izmantots Spīrmena korelācijas koeficients. Jauniegūtie korelācijas koeficienti katrā ģimenē, tika izmantoti kā dati tālākā pētījuma veikšanai. Turpinājumā (skatīt 9.tabulu) ir redzami vidējie korelācijas koeficientu rādītāji katrā izlasē ar dažādu emocionālā klimata raksturojumu.

9.tabula Aprakstošās statistikas rādītāji Spīrmena korelācijas koeficientiem starp māšu un bērnu vērtību apgalvojumiem, starp māšu un bērnu raksturotiem vērtību apgalvojumiem par mātēm, starp bērnu un māšu raksturotiem vērtību apgalvojumiem par bērniem ģimenēs ar konfliktējošu (KEK grupa), formālu (FEK grupa) un atbalstošu (AEK grupa) emocionālā klimata raksturojumu

	M			SD			Fišera kritērijs
	Konfliktējošs emocionālā klimata raksturojums	Formāls emocionālā klimata raksturojums	Atbalstošs emocionālā klimata raksturojums	Konfliktējošs emocionālā klimata raksturojums	Formāls emocionālā klimata raksturojums	Atbalstošs emocionālā klimata raksturojums	
Korelācija starp bērnu un māšu vērtību apgalvojumiem	0,02	0,08	0,18	0,29	0,26	0,39	2,27
Korelācija starp māšu un bērnu vērtību apgalvojumiem par māti	-0,13	0,20	0,29	0,26	0,26	0,32	7,62**
Korelācija starp bērnu un māšu vērtību apgalvojumiem par bērnu	0,19	0,10	0,36	0,38	0,29	0,34	8,68**

Kā redzams 9. tabulā, visaugstākais vidējais korelācijas rādītājs starp vērtību apgalvojumiem starp bērniem un mātēm ir grupā ar atbalstoša ģimenes emocionālā klimata raksturojumu, tad seko grupa ar formāla ģimenes emocionālā klimata raksturojumu un zemākais vidējais korelācijas ir grupā ar konfliktējoša emocionālā klimata raksturojumu. Nav statistiski nozīmīgas saistības starp ģimenes emocionālo klimatu un vērtību sakritības rādītājiem starp grupām. $F(2,14) = 2,27$, $p > 0,05$. Aplūkojot bērnu precizitāti, atpazīstot māšu vērtības, arī parādās, ka augstākie rezultāti ir grupā ar atbalstošu emocionālo klimatu, savukārt grupā ar konfliktējošu emocionālo klimatu, korelācija ir negatīva un zemāka. Ir statistiski nozīmīgas atšķirības bērnu precizitātes rādītājos, raksturojot māšu vērtības, starp grupām ar konfliktējošu, formālu un emocionālu klimatu, $F(2,14) = 7,61$, $p < 0,01$. Raksturojot māšu precizitāti, atpazīstot bērnu vērtības, zemākie rezultāti ir mātēm grupā ar formālu emocionālā klimata raksturojumu. Savukārt augstākie rezultāti ir grupā ar atbalstošu emocionālā klimata raksturojumu. Ir statistiski nozīmīgas atšķirības māšu precizitātes rādītājos, raksturojot māšu vērtības, starp grupām ar konfliktējošu, formālu un emocionālā klimata raksturojumu, $F(2,14) = 8,68$, $p < 0,01$. Lai izvērtētu vai starp grupu korelācijas koeficientiem pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības, tika veikta dispersiju analīze.

10. tabula Bērnu un māšu vērtību sakritības salīdzinājums, bērnu atpazīto māšu vērtību precizitātes un māšu atpazīto bērnu vērtību precizitātes salīdzinājums starp grupām ar konfliktējošu, formālu un atbalstošu ģimenes emocionālā klimata raksturojumu.

Post Hoc testa rezultāti

	(I) konfliktējošs ģimenes emocionālā klimata raksturojums – (J) atbalstošs ģimenes emocionālā klimata raksturojums	(I) konfliktējošs ģimenes emocionālā klimata raksturojums – (J) formāls ģimenes emocionālā klimata raksturojums	(I) formāls ģimenes emocionālā klimata raksturojums – (J) atbalstošs ģimenes emocionālā klimata raksturojums
Bērnu un māšu vērtību sakritība	-0,16	0,06	-0,10
Bērnu atpazīto māšu vērtību precizitāte	-0,42**	-0,33*	-0,09
Māšu atpazīto bērnu vērtību precizitāte	-0,17*	-0,09	0,26**

Kā redzams, (skatīti 10.tabulu), starp grupām ar dažādu emocionālā klimata raksturojumu nav statistiski nozīmīgas atšķirību kopējiem vērtību sakritības rādītājiem starp mātēm un bērniem.

Nav statistiski nozīmīgas atšķirības bērnu precizitātes rādītājos raksturojot māšu vērtības starp grupu ar formāla ģimenes emocionālā klimata raksturojumu un grupu ar atbalstoša ģimenes emocionālā klimata raksturojumu, $p > 0,05$. Savukārt ir statistiski nozīmīgas atšķirības

bērnu precizitātē raksturojot māšu vērtības, starp grupu ar konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu un formālu emocionālā klimata raksturojumu, $p < 0,05$, augstāka precizitāte ir grupā ar formālu ģimenes emocionālā klimata raksturojumu. Statistiski nozīmīga atšķirība bērnu precizitātes rādītājos, raksturojot māšu vērtības, ir starp grupu ar konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu un grupu ar atbalstošu emocionālā klimata raksturojumu, $p < 0,01$, ar augstāku precizitāti grupā ar atbalstošu emocionālā klimata raksturojumu.

Kā redzams 10.tabulā nav statistiski nozīmīgas atšķirības māšu raksturoto bērnu vērtību precizitātei starp grupām ar konfliktējošu ģimenes emocionālā klimata raksturojumu un formālu ģimenes emocionālā klimata raksturojumu. Statistiski nozīmīga atšķirība māšu raksturoto bērnu vērtību precizitātē ir starp grupām ar konfliktējošo ģimenes emocionālā klimata raksturojumu un atbalstošu emocionālā klimata raksturojumu, $p < 0,05$, ar augstāku precizitāti otrajā grupā. Statistiski nozīmīgas atšķirības māšu precizitātes rādītājos, raksturojot bērnu vērtības, ir arī starp grupām ar atbalstošu ģimenes emocionālā klimata raksturojumu un formālu ģimenes emocionālā klimata raksturojumu, $p < 0,01$, ar augstāku precizitāti pirmajā grupā.

Kopsavilkums

Ģimenēs ar atbalstošu emocionālā klimata raksturojumu ir biežāk sastopama augsta vērtību sakritība starp mātēm un bērniem, nekā ģimenēs ar formālu emocionālo klimatu un ģimenēs ar konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu. Bet nav statistiski nozīmīgas atšķirības bērnu un māšu vērtību sakritībā starp grupām ar konfliktējošu, formālu un atbalstošu ģimenes emocionālā klimata raksturojumu. Emocionālā klimata raksturojums neietekmē statistiski nozīmīgi vērtību sakritību starp abām paaudzēm.

Starp bērnu un māšu vērtību sakritību nav statistiski nozīmīgas atšķirības grupās ar konfliktējošu emocionālo klimatu un formālu ģimenes emocionālo klimatu.

Ģimenēs ar atbalstošu emocionālo klimatu bērni spēj precīzāk atpazīt māšu vērtības nekā ģimenēs ar konfliktējošu emocionālo klimatu un ģimenēs ar formālu ģimenes emocionālo klimatu. Statistiski nozīmīgas atšķirības bērnu atpazīto māšu vērtību precizitātes rādītājos pastāv starp ģimenēm ar atbalstošu emocionālo klimatu un konfliktējošu emocionālo klimatu, bet šādas statistiski nozīmīgas atšķirības nepastāv starp ģimenēm ar atbalstošu emocionālo klimatu un ģimenēm ar formālu emocionālā klimata raksturojumu.

Ir statistiski nozīmīgas atšķirības bērnu atpazīto vērtību precizitātei starp grupām ar konfliktējošu emocionālo klimatu un formālu ģimenes emocionālā klimata raksturojumu.

Ģimenēs ar konfliktējošu klimatu bērnu atpazīto māšu vērtību precizitāte ir zemāka nekā ģimenēs ar formālu emocionālā klimata raksturojumu.

Statistiski nozīmīgas atšķirības māšu atpazīto bērnu vērtību precizitātes rādītājos ir starp ģimenēm ar atbalstošu emocionālo klimatu un ģimenēm ar konfliktējošu emocionālo klimatu un ģimenēm ar formālu emocionālo klimatu. Augstākie precizitātes rādītāji ir ģimenēm ar atbalstošu emocionālo klimatu.

Nav statistiski nozīmīgas atšķirības māšu atpazīto bērnu vērtību precizitātes rādītājos starp ģimenēm ar konfliktējošu ģimenes emocionālo klimatu un ģimenēm ar formālu emocionālo klimatu.

Iztirzājums

Pētījuma ietvaros tika aplūkota vērtību sakritība starp mātēm un bērniem un savstarpējā vērtību atpazīšanas precizitāte. Kā viens no iegūtajiem secinājumiem ir, ka grupās ar konfliktējošu un formālu ģimenes emocionālā klimata raksturojumu, ir vērojamas būtiskas atšķirības starp māšu un bērnu svarīgākajām vērtībām, bet arī grupā ar atbalstošu emocionālā klimata raksturojumu ir vērojamas svarīgāko vērtību atšķirības. Visās trijās grupās bērnu svarīgākās vērtības saistās ar Švarca izdalītajām augstākajām vērtībām: sevis attīstīšanu un atvērtību jaunajam. (Sagin & Schwartz, 2000). Šie iegūtie rezultāti lielā mērā sakrīt ar citu autoru (Cassidy, Parker, Butkovsky, Braungart, 1992) pausto viedokli, ka jaunības periods pats par sevi nosaka, ka indivīds ir vērsts uz sevis attīstīšanu un atvērtību jaunajam, kamēr vecāki it kā vairāk ir vērsti uz drošības nodrošināšanu un grupas interesēm, jo to nosaka viņu vecāku statuss. Šī pētījuma ietvaros redzams, ka mātes, grupās ar formālu un konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu, sev kā raksturīgākās vērtības ir atzīmējušas konformismu un drošību, kas saistās ar sava statusa stabilizēšanu un konformismu. Savukārt grupā ar atbalstošu emocionālo klimatu, mātes ir atzīmējušas labvēlību, kas arī ļoti saistās ar sevis attīstīšanu. Pirmie iegūtie rezultāti daļēji parāda tendenci, ka ģimenēs ar atbalstošu emocionālo klimatu ir lielāka vērtību harmonija starp paaudzēm, nekā ģimenēs ar konfliktējošu vai formālu ģimenes emocionālo klimatu. Lai izvērtētu precīzāku vērtību sakritību starp paaudzēm, ir jāaplūko visas izvēlētas vērtības un to savstarpējās attiecības. Šī pētījuma ietvaros parādās, ka emocionālais klimats nav būtiski saistīts ar vērtību sakritību starp mātēm un bērniem. Šis pētījums parāda, ka vērtību pārmantošanu, iespējams, būtiskāk ietekmē citi faktori, kuri gan šeit nav apskatīti. Bet aplūkojot citus pētījumus, varētu teikt, ka starp citiem faktoriem iespējams ietilpst vecāku audzināšanas stratēģijas, kuras aplūko Tariss (Taris, 2000), kā arī pašu vērtību izpausmes (Wilson, 2005), kultūras ietekme (Knafo & Assor, 2004) utt. Arī iepriekš minētais statuss ģimenē, (Cassidy, Parker, Butkovsky, Braungart, 1992) iespējams, ir ietekmējošs faktors savstarpējai vērtību atšķirībai starp mātēm un bērniem. Līdz ar to izvirzītā hipotēze, ka ģimenēs ar atbalstošu emocionālā klimata

raksturojumu ir augstāka vērtību sakritība starp mātēm un bērniem, nekā ģimenēs ar formālu un konfliktējošu emocionālo klimatu, neapstiprinās. Neapstiprinās arī izvirzītā hipotēze par vērtību sakritību starp mātēm un bērniem, salīdzinot savā starpā ģimenes ar formālu un konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu.

Ir redzama būtiska saistība starp ģimenes emocionālo klimatu un savstarpējo vērtību atpazīšanas precizitāti. Ģimenēs ar atbalstošu emocionālo klimatu ir visaugstākā savstarpējo vērtību atpazīšanas precizitāte, bet ģimenēs ar konfliktējošu emocionālo klimatu, bērnu precizitāte raksturojot māšu vērtības ir viszemākā. Varētu teikt, ka bērnu prognozes par māšu vērtībām ir pretējas pašu māšu raksturojumam. Savukārt ģimenēs ar formālu emocionālo klimatu, bērnu precizitāte atpazīstot māšu vērtības ir līdzīga grupai ar atbalstošu ģimenes emocionālo klimatu. Izvirzītā hipotēze par to, ka ģimenēs, kurās ir atbalstošs emocionālais klimata raksturojums, bērni precīzāk atpazīst māšu vērtības nekā ģimenēs ar formālu un konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu, apstiprinās daļēji. Proti, apstiprinās iepriekš izvirzītā hipotēze par to, ka ģimenēs ar atbalstošu emocionālo klimatu bērni daudz precīzāk atpazīst māšu vērtības, nekā ģimenēs ar konfliktējošu emocionālo klimatu. tomēr šī hipotēze neapstiprinās, salīdzinot savā starpā ģimenes ar atbalstošu un formālu emocionālo klimatu. abās šajās grupās iegūtie rezultāti ir ļoti līdzīgi. Neapstiprinās ar izvirzītā hipotēze par to, ka ģimenēs ar konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu, bērni precīzāk atpazīst māšu vērtības nekā ģimenēs ar formālu emocionālā klimata raksturojumu. Iegūtie rezultāti ir pretēji hipotēzē izvirzījumiem, proti, tieši ģimenēs ar formālu emocionālo klimatu bērni spēj precīzāk atpazīt māšu vērtības, nekā ģimenēs ar konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu.

Varētu teikt, ka, iespējams, konstruktīva konfliktu risināšana vai to neesamība vai veicina bērnu ieinteresētību un spēju atpazīt māšu vērtības. Iespējams, ka bieži konflikti ģimenē starp bērniem un mātēm ir ļoti cieši saistīti ar bērnu nespēju precīzi atpazīt un raksturot māšu vērtības, jo konflikti veicina nevēlēšanos ieklausīties otras paaudzes paustajā viedoklī, kā arī saskatīt rīcības patiesos motīvus, jo galvenais ir attiecību statuss, ko nosaka pašu konfliktu būtība: atrast, kurai pusei ir taisnība vai kura puse saglabās kontroli pār notiekošajiem procesiem. Bounke (Boehnke, 2001 kā minēts Chang, 202) uzsver, ka konflikti un interešu un vēlmju ignorēšana, noliegšana no vecāku puses, veicina bērnos pretestību identificēties ar saviem vecākiem, kā arī vecākos saskata vērtības, kuras ir kardināli pretējas viņu vērtībām. Tai pašā laikā, autors uzsver, reālā vērtību atšķirība nav tik izteikta, tomēr komunikācija traucē to uztvert. Un šis veiktais pētījums sasauca ar autora secinājumiem par vērtību neatpazīšanu. Bet šī pētījuma ietvaros parādījās, ka nav izteiktas saistības starp vērtībām un ģimenes emocionālo klimatu arī grupā ar konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu.

Ja izvērtējam, cik precīzi mātes spēj atpazīt bērnu vērtības, tad redzams, ka visaugstākā precizitāte atkal ir grupā ar atbalstošu emocionālo klimatu. Savukārt ģimenēs ar formālu un konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu, precizitāte ir daudz zemāka. Arī šeit, iespējams, var izdarīt secinājumu, ka konflikti, savstarpējā robežu neievērošana kavē bērnu vērtību atpazīšanu. Zemā precizitāte atpazīstot bērnu vērtības, iespējams, ir saistīta arī ar emocionālu neiesaistīšanos attiecībās ar bērniem. pētījumā iegūtie rezultāti apstiprina izvirzīto hipotēzi, ka ģimenēs ar atbalstošu emocionālā klimata raksturojumu, mātes precīzāk atpazīst bērnu vērtības nekā ģimenēs ar formālu un konfliktējošu emocionālā klimata novērtējumu. Pēdējā hipotēze par to, ka ģimenēs ar konfliktējošu emocionālo klimatu mātes precīzāk atpazīst bērnu vērtības nekā ģimenēs ar formālu emocionālo klimatu, neapstiprinās. Iegūtie rezultāti abās grupās ir ļoti līdzīgi, neuzrādot statistiski nozīmīgas atšķirības.

Salīdzinot savā starpā bērnu precizitāti un māšu precizitāti, raksturojot otras paaudzes vērtības, grupā ar formālu emocionālā klimata raksturojumu, redzams, ka bērnu rezultāti ir tuvāk augstai precizitātei, nekā māšu rezultāti. Varētu teikt, ka bērni arī formālā ģimenes emocionālajā klimatā, ir vairāk iesaistīti attiecībās, nekā mātes. Šis secinājums sasaucas arī ar citu autoru (Block & Edwin, 1996) pausto viedokli, ka attiecību trūkums veicina bērnu vērtību neatpazīšanu no vecāku puses, kamēr bērni tai pašā laikā ir joprojām atkarīgi no saviem vecākiem un turpina viņus novērot, jo tas arī viens no veidiem, kā izpausties viņu attiecībām.

Kopumā par iegūtajiem rezultātiem var teikt, ka tie lielā mērā sasaucas ar iepriekš apskatītiem pētījumiem, kuros arī tika aplūkota emocionālā klimata saistība ar savstarpējo vērtību atpazīšanas precizitāti. Kā vienu no galvenajiem secinājumiem varētu minēt, ka būtiska nozīme ir vecāku aktīvai rīcībai vērtību nodošanas procesā, par kuru runāja citi autori (Vermulst & Lanz, 2001; Walker & Thompson, 2005). Aktīva rīcība nozīmē, ka vecāki ir iesaistīti savstarpējā mijiedarbībā, kas nenotiek, ja ģimenes emocionālais klimats ir formāls, vecāku uzvedība ir vairāk raksturojama kā pasīva un vērsta uz savu vēlmju un interešu realizēšanu. Aktivitātes līmenis ietekmē māšu precizitāti raksturojot bērnu vērtības. Bet bērnu precizitāti raksturojot māšu vērtības, ietekmē ne tikai aktivitātes esamība, bet, iespējams, arī rīcības veids (Walker & Thompson, 2005), kuru raksturo absolūta norobežošanās no apkārtējās vides un ģimenes locekļu interešu pakļaušana kopējiem mērķiem un nostādnēm, līdz pilnīgai pakļaušanās apkārtējās vides vērtībām, neizanalizējot to sakritību ar savas ģimenes vērtībām. Iegūtie rezultāti parāda, ka ir saistība starp ģimenes emocionālo klimatu un vērtību atpazīšanu, bet ne starp emocionālo klimatu un vērtību sakritību. Šis secinājums, iespējams, sasaucas ar citu autoru secinājumiem, ka vērtību sakritību starp paaudzēm ietekmē

pašu vecāku stratēģijas vērtību nodošanā. (Dawson & Shaw, 2001; Walker & Thompson, 2005).

Izvērtējot pētījuma ticamību, varētu teikt, ka ir vairāki faktori, kas paaugstina pētījuma ticamību un vairāki, kas pazemina. Kā ticamību paaugstinošos faktoros varētu minēt: izmantoto aptauju pietiekoši augstie ticamības rādītāji. Zemi ticamības rādītāji bija Švarca vērtību Portretu aptaujas (Portrait Values Questionnaire) – PVQ. (Schwartz, 2006) atsevišķiem vērtību tipiem (hedonisms, tradīcijas, konformisms). Iespējams, ka šo skalu rezultāti ietekmē pētījuma kopējos rezultātus. Iespējams, ka pētījuma ticamība būtu augstāka, ja tālākā datu analīzes procesā tiktu izmantoti tikai tie vērtību tipi, kuriem ir pietiekoši augsti ticamības rādītāji. Augsti ticamības rādītāji ir arī otrai izmantotai aptaujai: ģimenes emocionālās ekspresivitātes aptauja (Family Expressiveness Questionnaire (FEQ) (Cassidy, Parke, Butkovsky, Braungart, 1992)). Šīs aptaujas rezultātus iespējams varēja ietekmēt, sociāli vēlamu atbilžu sniegšana no mātes puses. Kā arī ir ņemams vērā tas, ka ģimenes emocionālā klimata raksturojumu deva tikai mātes, iespējams, ka rezultāti būtu precīzāki vai savādāki, ja arī bērni būtu aizpildījuši šo aptauju. Pētījuma ietvaros tika izmantota pietiekoši lielas izlases katrā grupā ar dažādu emocionālā klimata raksturojumu. Kā papildus ietekmējošu faktoru var minēt, ka pētījumā piedalījās vispārīgāko skolu skolēni Rīgas pilsētā. Netika aptaujātas ģimenes, kuru bērni mācītos vakara (maiņu) vidusskolās, arodvidusskolās, vai arī nemācītos vispār pēc 16 gadu vecuma. Pētījuma ietvaros nepiedalījās ģimenes, kuras dzīvo lauku rajonos. Kā vēl vienu papildus ietekmējošu faktoru varētu minēt, ka mātes aptaujas aizpildīja patstāvīgi, bez manas klātbūtnes.

Pētījuma ietvaros netika apskatīta vērtību sakritība, ņemot vērā bērnu dzimumu, smalkāku vecuma sadalījumu, tautību, kā arī mātes profesionālo novirzienu un ģimenes sociālo statusu, abu vecāku klātesamību ģimenē.

Līdz ar to, turpinot šo pētījumu, kā papildus ietekmējošos faktoros datu analīzei var izmantot visu iepriekš minētos demogrāfiskos datus, kā arī aptaujāt jauniešus, kuri nemācās un nedzīvo Rīgā. Viens no pētījuma virzieniem varētu būt, kad ģimenes emocionālo raksturojumu dod gan bērni, gan vecāki un aptaujāti tiek ne tikai māte, bet arī tēvs un bērni, kuri nav vienīgie vai vecākie ģimenē. Turpinot pētījumu, kā papildus ietekmējošu faktoru varētu aplūkot vecāku izmantotās stratēģijas (Walker & Thompson, 2005), nododot vērtības nākošajai paaudzei. Un aplūkot, kādas stratēģijas visbiežāk tiek izmantotas katrā grupā ar dažādu emocionālo klimata raksturojumu un kāda ir vērojama vērtību sakritība, ņemot vērā abus šos ietekmējošos faktoros un katru atsevišķi.

Izvērtējot pētījuma praktisko nozīmi, varētu teikt, ka iegūtie secinājumi un rezultāti ir izmantojami darbā ar ģimenēm, kurās ir konfliktējošs un formāls emocionālais klimats,

palīdzot gan vecākiem, gan bērniem iemācīties atpazīt savas un otras paaudzes vērtības, tādā veidā labāk izprotot otras puses uzvedību, rīcības motīvus un uzlabojot savstarpējās attiecības. Šī pētījuma zinātniskā nozīme ir vairāk ar to, ka arī šie rezultāti apstiprina citu autoru secinājumus par ģimenes nozīmi vērtību atpazīšanā un savas uzvedības veidošanā. Savukārt sociālā nozīme ir vērtēja ar to, ka pētījums apstiprina, ka ģimenei ir nozīme vērtību atpazīšanas procesā, bet jaunieša vērtības ietekmē ne tikai ģimenē notiekošais, bet arī pārējā apkārtējā vide un tajā notiekošais. Tādā veidā palīdzot gan pašai ģimenei, gan arī palīdzot saprast apkārtējās vides (skolas, ielas, pilsētas, utt.) un paša indivīda (veselība, prāta spējas, mērķi, emocionālais stāvoklis, utt.) ietekmi uz vērtībām, kuras savukārt tālāk ietekmē gan vecāku, gan jauniešu iekļaušanos un līdzdalību apkārtējās vides procesos.

Šī pētījuma ietvaros kopumā var izdarīt vairākus secinājumus: pētījums neparādīja ģimenes emocionālā klimata saistību ar bērnu un vecāku vērtību sakrītību, savstarpējo līdzību. Bet pētījuma ietvaros parādījās saistība starp ģimenes emocionālo klimatu un savstarpējo vecāku un bērnu vērtību atpazīšanas precizitāti. Pētījumā iegūtie rezultāti apstiprina citos pētījumos iegūtos rezultātus un izvirzītās hipotēzes, proti, ka ģimenēs ar atbalstošu emocionālo klimatu ir visaugstākā savstarpējā vērtību atpazīšanas precizitāte. Viszemākā vērtību atpazīšanas precizitāte bērnu grupā, raksturojot māšu vērtības, ir jauniešiem ar konfliktējošu emocionālā klimata raksturojumu. Viszemākā vērtību atpazīšanas precizitāte māšu grupā, raksturojot bērnu vērtības, ir mātēm ar formālu emocionālā klimata raksturojumu.

Literatūras saraksts

- Austers, I. (2002). Attribution of value stereotypes as a consequence of group membership: Latvian and Russian students living in Latvia compared. *International Journal of Intercultural Relations*, 26, 273 – 285.
- Berzovsky, M., D. & Adams, G., R. (1999). Reevaluating the identity status paradigm: still useful after 35 years. *Developmental review*, 19, 557 – 590
- Bloch, S.& Edwin, H. (1996) working with the family: the role of values. *American journal of psychotherapy*, 50
- Boehnke, K., (2001). Parentē – offspring value transmission in a social context: suggestions for utopian research design – with empirical underpinnings. *Journal of cross - Cultural psychology*, 32 (2): 241 - 255
- Brehm S.S., Kassin S.M., Fein S., (2002). *Social Psychology*. 5 ed. Boston: Houghton Mifflin Company
- Cassidy, j., Parke, D.R., Butkovsky, L., braungart, M., J. (1992). Family - Peer connections: the roles of emotional expressiveness within the family and children's understanding of emotions. *Child development*. 63 (3), 603 – 618
- Chang, Y.,(2002). The Intergenerational Transmission of Family Values: A comparison between Teenagers and parents in Taiwan. *Journal of comparative family studies*, 46, 523 – 545
- Croll, E., J., (2006). The international contrast in the changing asian family. *Oxford development studies*. 34, 4, 473 - 491
- Goodwin, R., &Costa, P., & Adonu, J. (2004). Social support and its consequences: “Positive” and “deficiency” values and their implications for support and self – esteem. *British Journal of Social Psychology*, 43, 465 – 474
- Grusec, J., E., Goodnow, J., J. & Kuczynski, L. (2000). New directions in analyses in parenting contributions to children acquisition of values. *Child Development*, 71, 205 – 211
- Kaur,R., Jaswel, S., (2005). Relationships between strategic emotional intelligence and family climat of Punjabi adolescents. *Anthropologist*, 7 (4): 293 – 298
- Knafo, A. & Schwartz, S., H., (2004). Identity formation and parentē – child values congruence in adolescence. *British journal of development psychology*, 22, 439 – 458
- Knafo, A. & Schwartz, S., H., (2003). Parenting and accuracy of perception of parental values by adolescents. *Child development*, 73, 595 – 611
- Knafo, A. & Schwartz, S., H., (2001). Values socialization in families of Israeli – born and soviet – born adolescents in Israel. *Journal of cross – cultural psychology*, 32, 213 – 228.

- Kwak, K. (2003). Adolescents and their parents: a review of intergrational family relations for immigrant and non – immigrant families. *Human development*, 46, 115 – 136
- Lenz, M., Scabini, E., Vermulst, A., & Gerris, J., R. (2001). Congruence on child rearing in families with early adolescent and middle adolescent children. *International journal of behavioral development*, 25 (2), 133 – 139.
- Shaw, M., S., & Dawson, D. (2001). Purposive Leisure: Examining parental discourses on family activities. *Lesieru sciences*, 23, 217 – 231
- Sagiv, L. & Schwartz, S.H. (2000). Values priorities and subjective well – being: direct relation and congruity effects. *European Journal of Social Psychology*, 30, 177 – 198
- Schwartz S.H., (1990). Toward a Theory of the Universal Content and struktures of values: extentions and Cross – Kultural Replications. *Journal of Personality and Social Psychology*. May. Vol.5
- Schwartz S.H., (1992). Universals in the content and strukture of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in experimental and social psychology*. Vol. 25, 1 – 65. San Diego: Academic Press.
- Steinberg, L., & Levine, A., (1991). *You and your adolescent: A parent's Guide for Ages 10 – 20*. New yourk: Harper – Collins
- Taris, T., W., (2000). Quality of mother – child interaction and the intergenerational transmission of sexual values: a panel study. *The gournal of genetic psychology*, 161, 2, 169 – 181
- Verkuyfen. M., Pouliasi, K., (2003). Biculturalism among older children. *Journal of cross – cultural psychology*, 569 – 609
- Yi, C., Pan, E., Chang, Y., Chan, Ch., (2006). Grandparents, adolescents and parents. Intergenerational relations of taiwanese youth. *Journal of family issues*. 27, 8, 1042 - 1067
- Walker, M., L. & Thompson V. (2005). Combating conflicting messages of values: a closer look at parental strategies. *Social development*, 4 (2)
- Walker, M., L. & Taylor (2005). Combating conflicting messages of values: a closer look at parental strategies. *Social Develompent*, 14,2, 306 - 322
- White, A.,F. & Matawie, M., K. (2004).Parental morality and family process as predictors of adolescent Morality. *Journal of child and family studies*, 13, 219 – 233
- White, A., F. (2000). Relationship of family socialization process to adolescent moral thought. *Journal of Social Psychology*, 140 (1), 75 – 93

Wilson, S., M. (2005). A Social values analysis of postmaterialism. *The Journal of social psychology*, 145, 209 – 224

Schwartz, Sh. *Human values*. European Social education survey net. Extraced from <http://essedunet.nsd.uib.no/opencms.war/opencms/ess/en/topics/1/4/1.html> (2006, May 31)

Knafo & Assor (2004). *Parentē – child value/ ul congruence and subjective well – being*. Interanational association of applied psychology Extraced from www.iaapsy.org/25icap/common/OP582.htm - 5k

Bibliogrāfija

- Bandura A., (1991). Social cognitive theory of moral thought and action. In White, A.,F. & Matawie, M., K. (2004). Parental morality and family process as predictors of adolescent Morality. *Journal of child and family studies*, 13, 219 – 233
- Berzovsky, M., D. & Adams, G., R. (1999). Reevaluating the identity status paradigm: still useful after 35 years. In Knafo, A. & Schwartz, S., H., (2003). Parenting and accuracy of perception of parental values by adolescents. *Child development*, 73, 595 – 611
- Boehnke, K., (2001). Parentē – offspring value transmission in a social context: suggestions for utopian research design – with empirical underpinnings. In Chang, Y.,(2002). The Intergenerational Transmission of Family Values: A comparison between Teenagers and parents in Taiwan. *Journal of comparative family studies*,46, 523 – 545
- Erikson, E., H., (1968). Identity: Youth and crisis. In Knafo, A. & Schwartz, S., H., (2003). Parenting and accuracy of perception of parental values by adolescents. *Child development*, 73, 595 – 611
- Holden G., W. (1995). Parental attitudes toward childrearing. In Walker, M., L. & Thompson V. (2005). Combating conflicting messages of values: a closer look at parental strategies. *Social development*, 4 (2)
- Olson, D., McCubbin, H., I., Barnes, H., Larsen, A., Muxen, M., & Wilson, M. (1992). Family inventories: Inventories used in a national survey of families. In White, A.,F. & Matawie, M., K. (2004). Parental morality and family process as predictors of adolescent Morality. *Journal of child and family studies*, 13, 219 – 233
- Walker, L.,J., Hennig, K.,H., & Krettenauer, T., (2000). Parent and peer contexts for children moral reasoning development. In White, A.,F. & Matawie, M., K. (2004). Parental morality and family process as predictors of adolescent Morality. *Journal of child and family studies*, 13, 219 – 233

Pielikumi

1.pielikums Komogorova – Smirnova kritērijs vērtību tiem jauniešu un māšu izlasē

Vērtību tips	Bērna savu vērtību raksturojums	Mātes savu vērtību raksturojums	Bērna raksturojums par mātes vērtībām	Mātes raksturojums par bērna vērtībām
Vara	1,49*	1,52*	1,42*	1,15*
Panākumi	,91	1,71*	1,04	1,22*
Hedonisms	1,25*	1,44*	,06	1,77*
Stimulācija	1,59*	1,43*	1,25*	1,45*
Pašnoteikšanās	1,64*	1,14*	1,02	1,44*
Universālisms	,77	1,04	1,37*	,79
Labvēlība	1,55	1,11	1,16	,57
Tradīcijas	1,81*	,74	1,58*	,75
Konformisms	1,46	,88	1,70*	,82
Drošība	1,82*	1,69*	,89	1,73*

*p< 0,05